

Znanstveni opus zdravnice, zgodovinarke medicine in medicinske humanistke, prof. dr. Zvonke Zupanič Slavec

Mojca Ramšak*

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK 929Zupanič Z. S.

Mojca Ramšak: Znanstveni opus zdravnice, zgodovinarke medicine in medicinske humanistke, prof. dr. Zvonke Zupanič Slavec. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 90=55(2019), 2, str. 70–123

V članku je sistematično predstavljena življenjska in poklicna pot zdravnice, zgodovinarke medicine in medicinske humanistke prof. dr. Zvonke Zupanič Slavec, od leta 1992 predstojnice Inštituta za zgodovino medicine pri Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani. Prvič do zdaj je celostno pregledan, sintetiziran in ovrednoten njen obsežni opus.

Ključne besede: zgodovina medicine, medicinska humanistika, javno zdravstvo, kulturna zgodovina, Slovenija

1.02 Review Article
UDC 929Zupanič Z. S.

Mojca Ramšak: The Scientific Opus of a Medical Doctor, Medical Historian and Medical Humanist, Professor Zvonka Zupanič Slavec, PhD. Review for History and Ethnography, Maribor 90=55(2019), 2, pp. 70–123

The article systematically presents the life and career path of the researcher in the field of history of medicine and medical humanities, professor Zvonka Zupanič Slavec, MD,

---

* Red. prof. Mojca Ramšak, višja znanstvena sodelavka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana in Inštitut za zgodovino medicine, Medicinska fakulteta v Ljubljani, Zaloška 7a, 1000 Ljubljana, Slovenija, mojca.ramsak@guest.arnes.si

PhD, who has been the head of the Institute for the History of Medicine at the Faculty of Medicine, University of Ljubljana since 1992. For the first time, her extensive work has been fully examined, synthesized and evaluated.

Key words: history of medicine, medical humanities, public health, cultural history, Slovenia

ORIS ŽIVLJENJSKE POTI

Zvonka Zupanič Slavec se je rodila 1. novembra 1958 v Mariboru mami Ani, roj. Matičič, in očetu Frideriku Zupaniču. Kor drugorojenka je odraščala še s štirimi sestrami, od katerih so se tri zapisale medicini oziroma zdravstvu, ena pa novinarstvu. V Mariboru se je šolala na Drugi gimnaziji, se učila violine in solo petja, bila solistka v Mladinskem pevskem zboru Maribor, s katerim je imela možnost spoznavati Evropo.

Tudi med študijem medicine na Medicinski fakulteti v Ljubljani je obiskovala violinske ure in veliko potovala. Kot študentko so jo privlačile tuje kulture in svoje popotniške vtise je delila na okoli 100 potopisnih predavanjih po Sloveniji. Ker je v času študija prejela Titovo štipendijo, jo je ta zavezovala in spodbujala, da je študij končala v rednem času. Diplomirala je 28. februarja 1984 in se s 25. leti zaposlila kot zdravnica pripravnica v Zdravstvenem domu Maribor (1984–1985). Nato je nekaj mesecev delala pri Mladinski knjigi v Ljubljani (1985–1986), kjer je s prodajo enciklopedij dosegala izjemne rezultate. Danes je skoraj nepojmljivo, da si je s to kratko zaposlitvijo sama kupila stanovanje. Leta 1986 je bila zaposlena na Inštitutu za anesteziologijo in reanimatologijo Kliničnega centra v Ljubljani, kjer se je dodatno izobraževala iz akupunkturo in homeopatije, od 1986 do 1987 pa je delala v Zdravstvenem domu v Škofji Loki. Zanimala jo je interna medicina, a ni dobila specializacije.¹ Ob delu v zdravstvenem domu je vpisala še dvopredmetni študij primerjalne književnosti in geografije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, vendar so kmalu službene obveznosti, dežurstva in delovni konci tedna končali njene izvenmedicinske ambicije.²

Leta 1987 se je zaposlila na Inštitutu za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani. Izbrana je bila na razpisu tri leta pred upokojitvijo tedanjega predstojnika prof. dr. Petra Borisova, ki je vodil Inštitut od leta 1976. Na razpis sta se javila le dva starejša zdravnika, ki sta se ljubiteljsko ukvarjala tudi z zgodovino medicine. Čeprav si je predstojnik želel moškega naslednika, so izbrali njo. Na Inštitutu za zgodovino medicine je takoj na

¹ Ustno pričevanje Zvonke Zupanič Slavec 12. 11. 2018, 4. 1. 2019 in 15. 1. 2019.

² Krušič Kaplja A. [besedilo na zavihku platnice] V: Zupanič Slavec Z. *Z očmi zdravnice: ugledni pisci družno z medicino*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine, 1997.

po budo prof. dr. Borisova vpisala magisterij o škrljevski bolezni v prvi polovici 19. stoletja na Slovenskem, pri čemer se je zelo angažirala in pripravila odlično delo. Ker pa si mentor ni želel, da bi ga nasledila ženska, jo je oviral pri končanju magisterija in nadaljevanju akademske poti, zato so ji na Medicinski fakulteti dodelili somentorja, dermatovenerologa akademika Janeza Fetticha, ki jo je raziskovalno podprl, da je naposled lahko leta 1992 magistrirala s temo *Škrljevska bolezen na Slovenskem: razvoj in širjenje bolezni v naših krajih*.³ Nestrinjanje že upokojenega predstojnika za pridobitev soglasja za asistenturo se je še nadaljevalo,⁴ a je po magisteriju leta 1992 vseeno prevzela vodstvo Inštituta za zgodovino medicine pri Medicinski fakulteti in s pridobitvijo fakultetnega soglasja (*veniam legendi et examinandi*) zelo mlada samostojno prevzela pedagoško delo s študenti.⁵ Od leta 1993 si prizadeva za institucionalizacijo inštitutske zbirke v Slovenski zdravstveni muzej ter na terenu zbira najrazličnejša gradiva in predmete iz slovenske zdravstvene tradicije. Prostori na Zaloški 7a v Ljubljani, v katerih deluje inštitut, so bili inštitutu dodeljeni kot začasni in so v izredno slabem stanju ter bi bili potrebni celostne preнове.⁶

Leta 2001 je doktorirala pod mentorstvom prof. dr. Antona Dolenca z disertacijo *Identifikacija in identiteta lobanj, ki bi naj pripadale Celjskim grofom*.⁷ Za to vsebino so jo nagovorili v Pokrajinskem muzeju Celje. Tema se je zdela izvedljiva zaradi tedanje identifikacije ruske carske družine Romanovih.⁸ V magistrskem in doktorskem študiju se je zapisala interdisciplinarnemu proučevanju socialne medicine in zgodovine medicine, saj je njena izbrana

---

³ Zupanič Slavec Z. *Škrljevska bolezen na Slovenskem: razvoj in širjenje bolezni v naših krajih* [MA Thesis]. Ljubljana, 1992.

⁴ Ustno pričevanje Zvonke Zupanič Slavec 12. 11. 2018 in 6. 1. 2019.

⁵ Zupanič Slavec Z. (intervjuvanec). Zvonka Zupanič Slavec za tradicijo in ponos slovenske medicine. *Isis, glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 2018 27(12), str. 24–8.

⁶ Slabo stanje prostorov ni zgolj floskula, saj sem bila v času pisanja članka priča več dogodkom, ki resno ogrožajo varnost zaposlenih: npr. enkrat je prostor s fotokopirnim strojem in fotografsko dokumentacijo zalila voda od zgoraj in razmočila dokumentarne uokvirjene fotografije pomembnih zdravnikov na steni; drugič je odpadla karnisa z zaveso zaradi tresljajev, ki jih povzroča promet na Zaloški; močno je razpokan spodnji del stopnišča in stena pred vhodom v Inštitut za zgodovino medicine; v času mednarodne konference, ki jo je gostil Inštitut poleti 2019, je prof. dr. Zupanič Slavec večer prej pomila stopnišče, ker ji je bilo nerodno tuje goste sprejeti v tako zanemarjeni hiši; za knjige ni več prostora, saj so shranjene na policah, na vseh mizah ter na tleh v prostoru, ki je hkrati kopalnica in kuhinja.

⁷ Zupanič Slavec Z. *Identifikacija in identiteta lobanj, ki bi naj pripadale Celjskim grofom = Identification and identity of the skulls presumptively assigned to the counts of Celje* [PhD Thesis]. Ljubljana, 2001.

⁸ Zupanič Slavec Z. (intervjuvanec). Zvonka Zupanič Slavec za tradicijo in ponos slovenske medicine. *Isis, glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 2018 27(12), str. 24–8.

tematika poleg medicinskega znanja zahtevala še drugačne veščine: arhivsko proučevanje in večjezičnost.

Od leta 1993 do uvedbe bolonjske reforme (2009/2010) je predavala predmeta Zgodovino medicine in Stomatologije študentom medicine in stomatologije v 3. letniku. Zdaj predava znotraj skupnega predmeta Uvod v medicino v 1. letniku poleg uvodnih tem še Zgodovino medicine ter Zgodovino dentalne medicine. Od leta 2002 je docentka, od leta 2008 izredna profesorica, od leta 2013 redna profesorica.

Ob rednem pedagoškem delu je še izredno plodovita raziskovalka, ki si je za raziskave, monografije ter razstave iz zgodovine medicine, medicinske humanistike ter kulturne zgodovine z eruditivno obdelavo snovi, iskrenim navdušenjem nad materijo in s prijaznostjo pridobila naklonjenost številnih donatorjev in pokroviteljev, ki so podpirali pripravo in natis njenih knjig. Njen obsežni znanstveno-strokovni in umetniški opus obsega 17 znanstvenih monografij, od tega 14 samostojnih in 3 v soavtorstvu; 13 strokovnih monografij, vključno s katalogi razstav, od tega 4 samostojne monografije in 8 v soavtorstvu; 31 uredniških del s strokovnimi ali znanstvenimi besedil, od tega 4 prevode, 25 razstav, nekaj televizijskih oz. dokumentarnih filmov ter video publikacij, nekaj fotografskih zloženok, kjer je bila samostojna avtorica ali soavtorica ter pobudnica raziskave.⁹ S svojim raziskovalnim delom je močno utrdila ugled slovenske zgodovine medicine 19. in 20. stoletja in medicinske humanistike med širšo javnostjo.

Med njenimi deli so mednarodni javnosti bolj znane objavljene dela: študija o lobanjah grofov Celjskih (*New method of identifying family related skulls: forensic medicine, anthropology, epigenetics*, 2004¹⁰), objavljena magistrska naloga, študija o škrljevski bolezni (*The Skrljevo disease – endemic syphilis in the Slovene lands: development and spread of the disease in this region during the first half of the 19th century*, 2005¹¹), raziskava o tuberkulozi v srednji Evropi (*Tuberculosis: (1860–1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe*, 2011¹²). Za slovensko medicinsko samobitnost so pomembne njene obsežne zgodovinsko medicinske monografije o razvoju slovenskega javnega zdravstva (npr. *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in*

⁹ www.sicris.si [Oktober 2019].

¹⁰ Zupanič Slavec Z. *New method of identifying family related skulls: forensic medicine, anthropology, epigenetics*. Wien, New York, Springer, 2004.

¹¹ Zupanič Slavec Z. *The Skrljevo disease – endemic syphilis in the Slovene lands: development and spread of the disease in this region during the first half of the 19th century*. Klagenfurt, Ljubljana, Wien, Mohorjeva = Hermagoras, 2005.

¹² Zupanič Slavec Z, Jaunig, S (ur.). *Tuberculosis: (1860–1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe*. Frakfurt am Main [etc.], Peter Lang, 2011.

drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem, 2005;¹³ *Javno zdravstvo 20. stoletja in njegov soustvarjalec dr. Bojan Pirc, 2007*¹⁴) in dela z različnih področij medicine pri nas, znamenitih osebnostih, ustanovah, koreninah medicine idr. Večina njenih slovenskih znanstvenih in strokovnih monografij je dvojezična ali z obširnimi slovensko-angleškimi povzetki, s čimer prof. dr. Slavčeva še dodatno odpira slovensko medicinsko humanistiko svetu.

Svoj obsežni opus je leta 2017¹⁵ in 2018¹⁶ nadgradila z življenjskim delom, z obsežno znanstveno monografijo na okoli 1.000 straneh, *Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem* (tretji del bo izšel leta 2020), kakšnih pri nas še ni bilo. Gre za bogato ilustrirano in z osupljivim naborom virov podprto sintezo v enciklopedičnem slogu o zgodovini medicine; v prvem delu od ljudske do znanstvene medicine, zdravstvenih razmerah in zdravništvu skozi čas, razvoju sistemov zdravstvenega varstva in zakonodaje, razvoju javnega zdravstva, bolnišničnega zdravstva, medicine v izrednih razmerah, celotne preskrbe zdravstva z zdravili, farmacije, medicinskih in farmacevtskih zbirk ter vodilnih osebnostih v slovenski medicini in farmaciji; v drugem delu obravnava vse operativne stroke, vso kirurgijo, ginekologijo, porodništvo, anesteziologijo, transfuzijsko in transplantacijsko medicino, diagnostično-terapevtske stroke, radiologijo in nuklearno medicino, rehabilitacijsko medicino; v tretjem delu pa neoperativne medicinske stroke, interno medicino z njenimi vejami, pediatrijo, nevrologijo, dermatovenerologijo, onkologijo, psihiatrijo, dentalno medicino, nego, laboratorijsko-diagnostične dejavnosti, strokovno-zdravstvene dejavnosti, kot so: mikrobiologija in imunologija, patologija in sodna medicina ter druge predklinične in raziskovalne dejavnosti, slovenska zdravilišča, zdravstvena združenja, njihova glasila ter druge, z zdravstvom povezane ustanove. Te tri sistematične monografije, ki natisnjene obsegajo

¹³ Zupanič Slavec Z. *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005.

¹⁴ Zupanič Slavec Z. *Javno zdravstvo 20. stoletja in njegov soustvarjalec dr. Bojan Pirc*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2007.

¹⁵ Zupanič Slavec Z, Jaunig, S (ur.). *Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem, Medicina skozi čas, javno zdravstvo, farmacija = The history of healthcare and medicine in the Slovene lands. From traditional to modern healthcare; pharmacy*. Ljubljana, Slovenska matica, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2017.

¹⁶ Zupanič Slavec Z, Jaunig, S (ur.). *Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem, Kirurške stroke, ginekologija in porodništvo = The history of healthcare and medicine in the Slovene lands. Surgery, gynaecology and obstetrics*. Ljubljana, Slovenska matica, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2018.

več kot 1.500 strani velikega formata in so opremljene z okoli 3.000 fotografijami ali drugimi slikovnimi viri, odražajo avtoričino dolgoletno temeljito, potrpežljivo in vztrajno raziskovalno delo na področju zgodovine in napredka slovenske medicine.

Poleg dela na Inštitutu za zgodovino medicine in pedagoškega dela organizira tudi znanstvena, strokovna in umetniška srečanja ter ekskurzije s svojega področja v domačem in mednarodnem prostoru, popularizira svojo stroko preko poljudnih, strokovnih in znanstvenih knjižnih objav, radijskih in televizijskih oddaj, časopisja, javnih nastopov.

Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec je ali je bila članica več uredniških odborov strokovnih in znanstvenih revij (npr. *Zdravniški vestnik: glasilo Slovenskega zdravniškega društva*, *Acta medico-historica Adriatica*, *Novi Slovenski biografski leksikon*, *Pintarjevi dnevi* (ur. je 10 zbornikov), *Radik: zobozdravstveni občasnik* (članica ur. odbora od 1996–2000), *Dita: revija za življenje z diabetesom*, *Proteus: ilustriran časopis za poljudno prirodoznanstvo*, *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike*) ter vodja ali članica vodstva različnih strokovnih združenj.

V letih 1993–2017 je vodila Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher z okoli 500 člani. V tem času je prostovoljno in brezplačno pripravila, organizirala in/ali vodila okoli 400 dobro obiskanih prireditev na visoki izvedbeni ravni, največ za bolnike v ljubljanskem Univerzitetnem kliničnem centru, pa tudi drugje. Ti osupljivi podatki pričajo o njeni energiji in volji povezovanja umetnosti in medicine za humanizacijo medicine in hospitalizacije ter za sproščanje zaposlenih v zdravstvu z umetnostjo. Vpeljala je redne mesečne nastope za bolnike v razstavišču Kliničnega centra ter ustanovila oziroma poimenovala Dolencevo in Taborjevo galerijo z okoli 20 razstavami letno in s pestrim kulturnim programom. Prireditve, še posebej Prešernove, je povezala z nastopi uglednih slovenskih umetnikov (Dane Zajc, Milan Jesih, Tone Kuntner, Meta Kušar, Milena Zupančič, Boris Ostan, Jernej Šugman, Pavle Ravnohrib; Slovenski oktet, New Swing Quartet, Slovenski kvintet trobil, Perpetuum Jazzile, Igor in Alenka Dekleva, Beneški fantje, Ansambel Gašperji, slikarji France Slana, Rudi Španzel), v božične in velikonočne prireditve pa je vključila sodelovanje z bolnišnično župnijo, kar pa je vodstvo kasneje ukinilo.¹⁷ Četrto stoletja vodi tudi zdravniške koncerte v Slovenski filharmoniji, ki jim daje praznični pridih in svetovljansko galanco. Dala je tudi spodbudo za nastanek več galerij v zdravstvenem okolju, med drugim na Medicinski fakulteti, na Kliničnem oddelku za torakalno kirurgijo UKCL. V Univerzitetni klinični center

¹⁷ Ustno pričevanje Zvonke Zupanič Slavec 14. 1. 2018.

je vpeljevala sproščanje bolnikov in zaposlenih ob vizualizirani glasbi (dr. Božidar Svetek). Zaradi finančnega zaostrovanja razmer v kulturi je veliko truda vložila v iskanje donatorjev in pokroviteljev, ki so KUD-ovo delo podpirali in se z njim identificirali. Slovensko umetniško poslanstvo v zdravstvu je predstavila tudi v mednarodnem okolju in aktivno sodelovala v UNESCO-ovem projektu Umetnost v bolnišnici (angl. *Arts in Hospital*) ter bila leta 1997 z UNESCO Slovence in s KUD-om v Ljubljani gostiteljica mednarodne UNESCO-ve konference. Po ljubljanskem vzoru so nastajale tudi različne umetniške dejavnosti v nekaterih drugih slovenskih bolnišnicah. Vpeljala je tudi mesečna poročanja o prireditvah, namenjenih bolnikom in zaposlenim v strokovni reviji Zdravniške zbornice *Isis* in v drugih glasilih ter na medomrežju.¹⁸

Od leta 1991 je podpredsednica Znanstvenega društva za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije. Od leta 1990 sodeluje tudi z mednarodnim združenjem za zgodovino medicine *International Society for History of Medicine* s sedežem v Parizu, od decembra 2008 do decembra 2011 je bila članica konzilija tega združenja. Sodeluje še z drugimi zgodovinsko medicinskimi ustanovami, zlasti na Dunaju, v Padovi, Zagrebu, na Reki ter z vodilno strokovno ustanovo *Wellcome Institute for History of Medicine* v Londonu.

Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec je prejela več nagrad in priznanj: Priznanje radiologov Hrvaške ob 100-letnici odkritja rentgenskih žarkov (Reka 1995); Voglarjevo priznanje Gorenjskega zdravniškega društva (2004); srebrno plaketo Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti za dolgoletno delo na področju ljubiteljske kulturne dejavnosti (Ljubljana 2008); priznanje KUD-a KC in MF dr. Lojz Kraigher (2004); priznanje Znanstvenega društva za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije ob 10. Pintarjevih dnevih (Velenje 2008); častno članstvo v Medikohistorični sekciji Slovenskega zdravniškega društva (2009), častno priznanje Zveze kulturnih društev Ljubljana (2010); priznanje Prometej znanosti Slovenske znanstvene fundacije (Ljubljana 2013), priznanje Zlata dediščina Univerzitetnega kliničnega centra (2013); Veliko plaketo mestne občine Kranj (2011), Dergančevo nagrado za publicistiko Slovenskega zdravniškega društva (2016), bila je gorenjska osebnost leta 2007; leta 2015 so ji študenti Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani podelili naziv Zlati erektor za priljubljenost na tej fakulteti. Leta 2018 je prejela priznanje Medikohistorične sekcije Slovenskega zdravniškega društva za glavno ambasadorko zgodovine medicine doma in po svetu, študenti pa so ji v

---

¹⁸ Vrbič A M. Prof. dr. Zvonka Zupanič – Slavec, dr. med., dobitnica državnega priznanja Javnega sklada Republike Slovenije za dolgoletno uspešno delo pri spodbujanju in razvijanju ljubiteljskih kulturnih dejavnosti za leto 2008. *Medicinski razgledi* 2009, 48, str. 58–160.

študijskem letu 2017/2018 podelili še priznanje Valentine Kobe za najboljše sodelovanje pri vključevanju študentov v klinični del študija medicine ali dentalne medicine.

Kljub vsem njenim talentom in rezultatom dela v zavidljivem znanstvenem opusu ter s študenti, med katerimi je zelo priljubljena profesorica in jo ti nadvse cenijo zaradi njene sistematičnosti, zanimivih predavanj, ekskurzij po medicinski Ljubljani, Sloveniji in Dunaju, pionirskega dela z uvedbo študentskih koncertov Medicinske fakultete, ki v velikih ljubljanskih avditorijih (Filharmonija, Opera in balet, Cankarjev dom, Unionska dvorana) potekajo že skoraj 15 let, spodbud k objavam člankov in študentskem umetniškem udejstvovanju, jo je doletela usoda mnogih v akademskih okoljih, ki so za svoje delo in glede na svojo pedagoško ali raziskovalno habilitacijo neustrezno sistematizirani na asistentsko mesto in tako tudi plačani.

Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec ima s soprogom Alešem Slavcem tri otroke. Iz družinske harmonije in iz znanstvenega ter pedagoškega dela izvirajo vsa njena prepričljivost, toplina in simpatičnost, ki navdihuje mnoge, ki jo poznamo.

OPUS PROF. DR. ZVONKE ZUPANIČ SLAVEC NA PODROČJU ZGODOVINE MEDICINE

a) Zgodovinskomedicinske obravnave bolezni

Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec kot odlična poznavalka slovenskega in nemškega arhivskega, knjižničnega, fotografskega, likovnega in drugega dokumentarnega gradiva zgodovinsko proučuje različne fizične in duševne bolezni, nalezljive in nenalezljive, notranje in zunanje, kronične in akutne bolezni, bolezni odraslih in otrok, zobne bolezni, ženske bolezni, socialne, poklicne, dedne, spolno prenosljive, ozdravljive ter neozdravljive bolezni. V historičnih študijah, ki jih objavlja v strokovnih in znanstvenih medicinskih serijskih publikacijah v Sloveniji, na Hrvaškem in v tujini, nekaj pa jih je bilo objavljenih v samostojnih znanstvenih monografijah v Sloveniji in v tujini, piše o boleznih, kot so: endemski sifilis, tuberkuloza, črne koze, kuga, rumena mrzlica, malarija, trahom, otroška paraliza, španska gripa, klopni meningoencefalitis, sladkorna bolezen, celiakija, hipovitaminoze, gluhost, slepota, protin, bolezni ščitnice, kretenezem, alzheimerjeva bolezen, epilepsija, aids, neplodnost, hemofilija, alkoholizem in drugo. Njene zgodovinsko medicinske obravnave bolezni zajemajo epidemiološki prikaz, razširjenost, vzroke, poskuse preprečevanja in zdravljenja bolezni, preventivno medicino na ravni skupnosti, zdravstvene politike, institucije, biografije, vedenjske

vzorci obolelih ter kulturne vzorce v družbi, npr. tabuiziranje, stigmatizacijo, medijsko senzacionalistično in nestrpno poročanje ipd. Preboj za slovensko zgodovino medicine pomenijo zlasti tiste originalne znanstvene obravnave, s katerimi se ni ukvarjalo veliko zdravnikov.

Ena takih znanstvenih raziskav obravnava škrljevsko bolezen ali škrljevko, ki je imenovana po kraju Škrljevo pri Bakru na Hrvaškem, kjer je bila ob koncu 18. in na začetku 19. stoletja opisana kot dotlej neznana bolezen, ki se je širila nesporno med socialno ogroženimi ljudmi ne glede na starost ali spol ter bila delno podobna sifilisu. To je zgodovinskomedicinska samostojna znanstvena monografija, ki je nastala na podlagi magistrerja, opravljenega v letu 1992, objavljena pa je bila leta 2001 v slovenskem jeziku (*Endemski sifilis – škrljevska bolezen na Slovenskem: razvoj in širjenje bolezni po naših krajih v prvi polovici 19. stoletja*),¹⁹ leta 2005 pa v angleškem jeziku (*The Skrljevo disease – endemic syphilis in the Slovene lands: development and spread of the disease in this region during the first half of the 19th century*).²⁰ Monografiji sta izšli, ko je Zupanič Slavčeva že zagovarjala doktorsko disertacijo.

Zupanič Slavčeva je s tem delom prvič v stroki uveljavila mikrozgodovinsko študijo primera bolezni, orisala kolonialne interese avstrijske znanstvene medicine ter vzvode družbene getoizacije epidemij. Zmotno je namreč misliti, da Slovenci nimamo nič s kolonialno medicino,²¹ da se je ta prakticala le v nekdanjih imperijih oziroma njihovih kolonijah. Zupanič Slavčeva v knjigi o škrljevki namreč dokumentirano zapiše, da smo Slovenci dobili specializirano ustanovo za zdravljenje te bolezni zato, da se bolezen z obrobja ne bi širila naprej po avstrijskem cesarstvu.

Škrljevska bolezen je endemski sifilis, ki so ga najverjetneje prenašali vojaki, trgovci in mornarji ter se je v hrvaškem primorju najprej pojavil med kmečkim prebivalstvom. Od leta 1790 se je širil tudi proti Notranjski, Kranjski, Dolenjski in Primorski. Zupanič Slavčeva je proučila neobdelane arhivske dokumente iz let 1810–1850 in rekonstruirala potek bolezni na Slovenskem. Bolezen se je prenašala nesporno v družinah, med revnim,

---

¹⁹ Zupanič Slavec Z. *Endemski sifilis – škrljevska bolezen na Slovenskem: razvoj in širjenje bolezni po naših krajih v prvi polovici 19. stoletja = Endemic syphilis – Skrljevo disease among Slovenians: the development and spreading of the disease in the first half of the 19th century*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2001.

²⁰ Zupanič Slavec Z. *The Skrljevo disease – endemic syphilis in the Slovene lands: development and spread of the disease in this region during the first half of the 19th century*. Klagenfurt, Ljubljana, Wien, Mohorjeva = Hermagoras, 2005.

²¹ Marks S, What is Colonial about Colonial Medicine? And What has Happened to Imperialism and Health? *Soc Hist Med* 1997 10(2), str. 205–19.

nepismenim kmečkim prebivalstvom, najpogosteje pa so obolevali otroci in mladina. Prenos so pogojevale slabe higienske, družbene in gospodarske razmere. Pol stoletja so zdravniki razpravljali, za katero bolezen gre, saj so mislili, da se je pojavila čisto nova bolezen. Do srede 19. stoletja so se zedinili, da gre za ekstragenitalni tip sifilisa. A ta etiološka razhajanja niso vplivala na zdravljenje, saj so uvideli, da bolnikom pomaga terapija z živosrebrnimi mazili, ki pa je imela hude stranske učinke, npr. zastrupitev z živim srebrom, s slinjenjem, driskami, bolečinami v trebušni votlini in izpadanjem zob. Ko so uvideli, da ti sopojavi bolj škodijo, kot koristijo, so začeli uporabljati manjše doze živega srebra in so bolnike zdravili daljši čas. Točnih podatkov o številu obolelih ni, neki vir omenja podatek blizu 400 bolnikov, a dejstvo je, da so leta 1818 v Postojni odprli specializirano bolnišnico, kjer so celo desetletje sistematično pregledovali okužena območja, obvezno hospitalizirali in zdravili obolele in s tem zmanjšali obolevnost oziroma preprečili širjenje bolezni. Avtorica domneva, da je avstrijsko cesarstvo to bolnišnico verjetno odprlo zato, ker so na Dunaju ocenili, da se bolezen utegne razširiti na notranje, tj. avstrijske pokrajine. Na Hrvaškem pa so v Kraljevici v škrljevsko bolnišnico spremenili grad Frankopanov, kjer je bilo kar okoli 2.000 bolniških postelj. Pokrajine s hrvaškim in slovenskim prebivalstvom so avstrijske zdravstvene oblasti uporabile kot poskusno ozemlje, kamor so pošiljali znane dermatovenerologe, da so proučevali to epidemijo. Po desetletju dela so leta 1828 bolnišnico v Postojni zaprli, preostale bolnike pa poslali v druge bolnišnice, zlasti v Kraljevico in Ljubljano. Kje točno je stala postojnska škrljevska bolnišnica, danes ne vemo. Šele izboljšanje življenjskih pogojev za večino prebivalstva, ki so ga s številnimi ukrepi pospeševale avstrijske oblasti, je izkoreninilo škrljevsko bolezen na Slovenskem. Odkritje bakterije *Treponeme pallidum* leta 1905 pa je dokončno pod enim imenom v skupino endemskega sifilisa združilo bolezni, ki so se ob prelomu iz 18. v 19. stoletje poleg Hrvaške, Bosne in Hercegovine, vzhodne Srbije ter na raznih koncih Evrope pojavljale pod različnimi imeni. To novo mikrobiološko obdobje je z odkrivanjem bakterij, virusov in drugih povzročiteljev bolezni postavilo strokovne temelje za protiepidemijske strategije z ustreznimi navodili in ukrepi, pri nekaterih boleznih s cepljenji, kasneje pa z zdravljenjem s kemoterapevtiki. Študija primera endemskega sifilisa prikaže zgled organiziranih zdravstvenih akcij na Slovenskem, ki so poučne tudi za sodobne epidemije, npr. za aids in za druge infekcijske bolezni.

O hudi kronični infekcijski bolezni, pogosti predvsem v slabih življenjskih razmerah, beli kugi, sušici, jetiki oziroma tuberkulozi, katere ime v vsakdanjem jeziku še vedno uporabljamo kot psovko, je Zupanič Slavčeva objavila kar tri znanstvene monografije. Prva je bila objavljena leta 2008 (*Bolnišnica Golnik – Klinični oddelek za pljučne bolezni in alergijo: ob desetletju*

samostojnosti 1998–2008),²² druga leta 2009 (*Tuberkuloza: kuga 19. in 20. stoletja na Slovenskem na primeru sanatorija Golnik (1921–1998)*),²³ v zgoščeni predelavi in s primerjalnimi študijami iz Italije, Avstrije in Hrvaške tujih avtorjev pa je leta 2011 izšla še v angleščini (*Tuberculosis: (1860–1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe*).²⁴ Knjige prikazujejo gibanje socialne bolezni tuberkuloze v enem stoletju, ki je močno kulturnozgodovinsko zaznamovala srednjeevropski prostor, saj je bila odvisna od izboljšanja socialnoekonomskega položaja in prosvetljenosti prebivalstva, še zlasti pa od dela v težkih razmerah, slabe prehrane in življenja v slabih, prezasedenih ter zatohlih stanovanjih. Tuberkuloza je dosegla med Slovenci epidemični vrh ob koncu 19. stoletja in na začetku 20. stoletja ter je sovpadala z začetki industrializacije družbe. Slovenske izkušnje protituberkuloznega boja so popisane predvsem na primeru sanatorija Golnik, ki je bil povojna jugoslovanska doktrinarna ustanova za obvladovanje jetike. Boj proti tuberkulozi je prikazan z medicinskega in javnozdravstvenega vidika, oba pa sta bila odvisna tudi od gospodarskopolitične situacije. Zdravljenje tuberkuloze je bilo do konca druge svetovne vojne, ko še ni bilo splošnega socialnega zavarovanja, težavno, še posebej za revne sloje prebivalstva, nekateri državni uslužbenci pa so že od leta 1889 imeli urejeno zdravstveno zavarovanje, o čemer je avtorica tudi pisala. V splošnih bolnišnicah za revnejše bolnike marsikdaj ni bilo prostora, sanatoriji za tuberkulozo pa so bili večinoma samoplačniški (Golnik), zato so se v njih zdravili le premožni. Država je plačevala zdravljenje npr. v sanatoriju v Topolšici. Golniški sanatorij je bil v letih 1930–1941 izključno samoplačniški. Kljub tem neenakostim do dostopa do zdravstva je umrljivost zaradi tuberkuloze do začetka druge svetovne vojne padala, saj so zdravstvene oblasti skrbno izvajale pomembne epidemiološke ukrepe z izolacijo bolnikov, njihovo socialno podporo, zdravljenjem z umetnim pnevmotoraksom in drugimi lažjimi operativnimi pristopi brez sistemske anestezije. Po drugi svetovni vojni so se v Jugoslaviji začele zdravstvene akcije za zatiranje tuberkuloze z obveznim besežiranjem in fluorografiranjem hospitalizacijo in vodenjem registra tuberkuloze (1954). Leta 1946 in 1950 so zakonsko uredili pravice do brezplačnega zdravljenja in zdravstvene rehabilitacije in v 60. letih je bila

²² Zupanič Slavec Z. *Bolnišnica Golnik – Klinični oddelek za pljučne bolezni in alergijo: ob desetletju samostojnosti 1998–2008 = University Clinic of Respiratory and Allergic Diseases Golnik: a decade of independence 1998–2008*. Golnik, Bolnišnica – KOPA, 2008.

²³ Zupanič Slavec Z., Slavec Ksenija (ur.). *Tuberkuloza: kuga 19. in 20. stoletja na Slovenskem: na primeru sanatorija Golnik 1921–1998*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Golnik, Bolnišnica, 2009.

²⁴ Zupanič Slavec Z., Jaunig S (ur.). *Tuberculosis: (1860–1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe*. Frakfurt am Main [etc.], Peter Lang, 2011.

bolezen v Sloveniji obvladana. Vse tri znanstvene monografije o tuberkulozi in bolnišnici Golnik so opremljene z zemljevidi, grafi, reprodukcijami umetniških del o jetiki, spomini nekdanjih bolnikov na bolezen in zdravljenje, razlagami o vplivu tuberkuloze na svetovno književnost (npr. Thomas Mann, Čarobna gora, Cankarjeve črtice), glasbo (libreta oper Verdijeve Traviate, Puccinijevih Manon Lescaut in La Bohème) in likovno umetnost (Sandro Botticelli, Venerino rojstvo, Hinko Smrekar, Risba smrti), še zlasti pa z več sto dokumentarnimi fotografijami, med katerimi so nekatere izredno pretresljive, kot npr. bolniške postelje s po dvema bolnikoma hkrati, bolniške sobe s po več deset bolniki, fotografije z golniškega pediatričnega oddelka, podobe deformiranih teles tuberkuloznih bolnikov po odstranitvi enega ali več reber, ki so rešile življenje, ali fotografij nagrobnikov s pokopališč, kjer so pokopane prezgodaj umrle redovnice, ki so negovale obolele. Ob teh podobah se zavemo, da živimo v medicinsko privilegiranem času, v katerem pa nekateri vse pogosteje nespametno pozabljajo na lekcije iz zgodovine medicine in na nekatere uspešne medicinske ukrepe, ki so zatrli to bolezen. Izkoreninjenje infektivne tuberkuloze je terjalo žrtve tudi med zdravniki, ti so zgodaj umirali tudi zaradi rentgenskih presevanj (daskopij) bolnikov. Po zaslugi teh knjig o tuberkulozi zvemo za zasluge zdravnikov za zajezitev in dokončno odpravo te bolezni, za njihove zasluge za izboljšanje bivanjske in higienske kulture Slovencev, bolnišničnega in javnega zdravstva nasploh, zlasti pa za zmanjšanje velikega števila žrtev te bolezni, ki je na prelomu 19. in 20. stoletja bila vzrok za približno četrtno smrti na Kranjskem.

b) Socialno medicinske obravnave bolezni: komentirani prevodi

Zvonka Zupanič Slavec je del svojega raziskovanja posvetila približevanju težje dostopnih, antikvitetnih del slovenskih zdravnikov 18. in 19. stoletja in jih objavila v integralni obliki, nekajkrat tudi faksimilirani, ob hkratnem slovenskem prevodu z znanstvenimi študijami. S tem je znanstvenemu, strokovnemu in širšemu bralstvu približala medicinski idejni svet naših velikih historičnih zdravnikov. Gre za prevode, ki medsebojne vplive zdravstvenega stanja prebivalstva in socialnega, družbenega in naravnega okolja prikažejo na nov, v slovenski zgodovini medicine do takrat še neuporabljen način.

Zupanič Slavčeva je od leta 1998 do leta 2007 objavila šest takih faksimiliranih izdaj s spremnimi študijami oziroma komentiranih prevodov prosvetljske miselnosti zdravnikov, ki nas prek opisov zdravstvenega stanja prebivalstva povedejo tudi h kmetijskim, veterinarskim, farmacevtskim, etnološkim, zgodovinskim, podnebnim, botaničnim idr. znanjem tistega časa, ki pa imajo vpliv tudi na človekovo zdravje in bolezen. To so latinska

ali nemška dela slovenskih zdravnikov Marka Antona Plenčiča (1705–1786), predhodnika mikrobiologije, *Opera medico-physica* oziroma *O bolezenskem kontagiju* (1762),²⁵ Antona Muznika (1726–1803) *Goriško podnebje*,²⁶ ki je izšla v latinščini v Gorici 1781, avstrijskega kemika in zdravnika slovenskega rodu ter nobelovca Friderika Pregla, *Kvantitativna organska mikroanaliza* (1917)²⁷ ter trilogija del Frana Viljema Lipiča (1799–1845) na skoraj 1.300 straneh, ljubljanskega mestnega zdravnika v letih 1823–1834, ki je v nemščini objavil *Topografijo Ljubljane* (1834)²⁸ in *Dipsobiostatko* (1834),²⁹ v latinščini pa *Bolezni Ljubljančanov* (1836).³⁰

Lipič je v enajstih letih temeljito spoznal življenjske in zdravstvene razmere Ljubljančanov, ki jih je opisal v obsežni trilogiji. V njej je zapustil neprecenljivo kulturno, javnozdravstveno in medicinsko dediščino. V *Topografiji Ljubljane*, ki je osrednja topografija Kranjske 19. stoletja, je popisal vso takratno naravoslovno, geografsko, humanistično in družboslovno stvarnost, še posebej zdravstvo. Navaja bolezni, razloge zanje in njihovo takratno zdravljenje, predstavi izobraževanje zdravstvenega osebja, delo lekarnarjev in živnozdravnikov, zdravstvene ustanove, ljudsko medicino, mazaštvo, avstrijske predpise o cepljenju, epidemijah, demografske podatke o nataliteti, smrtnosti, pričakovani življenjski dobi za Ljubljano v letih 1823–1833. V *Dipsobiostatiki*

²⁵ Plenčič M A, Zupanič Slavec Z (avtor dodatnega besedila, prevajalec, ur.). *O bolezenskem kontagiju: nova ideja*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Slovensko mikrobiološko društvo, 1998.

²⁶ Muznik A, Zupanič Slavec Z (prevajalec, avtor dodatnega besedila, ur.). *Goriško podnebje = Clima Goritiense*. Faks. izd. latinskega originala. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2000.

²⁷ Pregl F, Zupanič Slavec Z (ur., avtor dodatnega besedila). *Die quantitative organische Mikroanalyse = Kvantitativna organska mikroanaliza = Quantitative organic microanalysis: faksimilirana izdaja s spremnimi študijami = facsimilized edition with accompanying papers*. Faksimile. Ljubljana, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo = Faculty of Chemistry and Chemical Technology, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije = Scientific Society for the History of Health Culture of Slovenia 2005.

²⁸ Lipič F V, Zupanič Slavec Z (avtor dodatnega besedila, ur.). *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.

²⁹ Lipič F V, Zupanič Slavec Z (ur.). *Osnovne značilnosti dipsobiostatike – zlorabe alkohola oziroma na podlagi zdravniškega opazovanja nastala politično-statistična predstavitev njenih posledic, ki se odražajo na prebivalstvu in življenjski dobi*. Faksimile. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2005.

³⁰ Lipič, F V, Zupanič Slavec Z (ur., avtor dodatnega besedila). *Bolezni Ljubljančanov, ki jih je leta 1828 opazoval Fran Viljem Lipič, doktor medicine, poprej zdravnik ordinarij mesta Ljubljana, sedaj na univerzi v Padovi redni profesor medicinske prakse*. Faksimile. Ljubljana, Založba ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2007.

je strokovno in znanstveno proučil alkoholizem. Opravil je štiriletno klinično raziskavo z 200 alkoholiki in dokazal, da ti pogosteje zbolevajo, se manj uspešno zdravijo ter so socialni, zdravstveni in ekonomski problem družbe. Postavil je prvo znano klasifikacijo alkoholizma, ga opredelil kot bolezen, za zdravljenje predlagal ustrezne ustanove in ukrepe, ki so še danes aktualni, in statistično predstavil njegove škodljive posledice. Z izrazom dipsobiostatika je poimenoval statistično obravnavo posledic čezmernega pitja. Delo velja za prvo znanstveno protialkoholno razpravo v svetovni literaturi. V *Bolezni Ljubljancanov* je popisal medicinsko najzanimivejše bolnike iz svoje ljubljanske prakse. Zupanič Slavčeva je raziskala tudi korenine Lipičeve družine in ugotovila, da so njegovi predniki po očetovi strani preživel 18. stoletje na Kranjskem (Kropa). Domnevala je, da je Fran Lipič s svojo družino najverjetneje govoril slovensko, ter s tem razložila, zakaj je Lipič tako dobro deloval med ljubljanskimi mestnimi reveži. Ne le, da jih je razumel, z njimi se je najverjetneje znal po domače tudi pogovoriti. Po njem je v Ljubljani imenovana tudi ulica nasproti sedanje Stomatološke klinike UKCL za cerkvijo sv. Petra, kjer je Lipič v bližini tudi živel.

Vsi ti komentirani prevodi so naše zgodnje epidemiološke in socialno medicinske študije, ki odražajo stanje zdravstva, zdravljenja, rehabilitacije bolnikov, preventivno medicino, zdravstveno statistiko, higienske in bivanjske razmere ter prehranske navade prebivalstva v Ljubljani, na Kranjskem in Goriškem. Prevedene klinične študije z referenčnimi viri iz takratne svetovne medicinske literature pričajo, da so bili takratni zdravniki, ki so delovali v t. i. predmoderne medicini, brez podpore moderne diagnostike, brez laboratorijev in rentgena; delovali so v medicini, ki še ni poznala vzrokov številnih bolezni in običajno ni imela uspešnih zdravil za njihovo zdravljenje. Ti veliki učenjaki so z natančno izdelanimi tehnikami opazovanja (*inspectio*) in sistematiko popisovali bolnikove bolezenske spremembe. Bili so pred časom s svojimi načini kliničnega pregledovanja in z raziskavami, kot npr. Lipič in Plenčič. Svoje znanje so bogatili v tujini in v njem združevali takratne medicinske doktrine, zato je bilo njihovo delo cenjeno tudi v prevodih v druge jezike. Ti zdravniki so s svojimi zapisi, ki se berejo kot nekakšni študijski medicinski priročniki iz splošne prakse ali specialnih področij, npr. mikrobiologije, tudi vzgajali, navajali na čistočo, opozarjali oblasti na ukrepanje v zvezi s pitno vodo, izsuševanjem močvirij, pomenom cepljenja, ekonomske neenakosti, ki so vzrok socialnim boleznim, npr. alkoholizmu, ter na poklicne bolezni, ki jih je prinašala industrijska doba. Zaradi časovne distance med izvirnimi objavami in prevodi je Zupanič Slavčeva k pisanju spremnih študij vedno povabila za to področje izobražene strokovnjake, farmacevte, veterinarje, kemike, etnologe, zgodovinarje in jezikoslovce, ki so s svojih vidikov temeljito kontekstualizirali in aktualizirali nekdanja medicinska in biografska spoznanja ter s tem upravičili prevode.

c) Monografije o razvoju javnega zdravstva na Slovenskem: zdravje je za vse

Dr. Zupanič Slavčeva je leta 2005 in 2006 objavila dve monografiji o javnem zdravstvu: *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem* (2005),³¹ ki pravzaprav združuje dve knjigi z medsebojno tesno povezanimi temama, in *Javno zdravstvo 20. stoletja in njegov soustvarjalec dr. Bojan Pirc* (2006),³² kjer je prav tako delo o Bojanu Pircu samostojna biografija. V obeh historično zasnovanih knjigah, ki temeljita na številnih arhivskih dokumentih, osebnih pričevanjih in fotografijah, tudi z več kot desetletno časovno distanco od izida, zlahka prepoznamo avtoričino skrb zaradi hitrega spreminjanja dostopnosti do javnega zdravstva danes. Ta nezadržni sodobni trend pa je v nasprotju z idejnim poudarkom in izvedbo slovenskega javnega zdravstva v pionirskih časih, ko je bil nadvse pomemben za dvig življenjske ravni, ekonomskega, socialnega in kulturnega stanja družbe in države. Pojem javno zdravje nam je danes tako samoumeven, da se večinoma sploh ne sprašujemo, kako se je to razvijalo. Če bi bolj ozavestili te gradnike, bi se v manjši meri soočali z njegovim razkrojem in izgubo. Pot vzpostavitve in izgube istih idej, namreč, da je zdravje za vse in da je javno zdravje najvišji zakon, je tlakovana z istimi gradniki. V tej perspektivi sta v knjigah tudi predstavljena brata zdravnika Pirc, ki sta bila vse življenje v službi javnega zdravstva in ki sta uspešno prelivala strokovne javnozdravstvene ideje Andrije Štamparja iz Jugoslavije k nam in v svet, pa tudi iz sveta k nam.

Knjiga Zupanič Slavčeve iz leta 2005 o javnem zdravstvu in dr. Ivu Pircu (1891–1967)³³ obravnava razvoj javnega zdravstva na Slovenskem, zlasti med vojnoma, knjiga iz leta 2006 pa obravnava povojno javno zdravstvo in delo njegovega brata dr. Bojana Pirca (1901–1991).³⁴ Knjižni monografiji povezuje osrednja ideja bratov Pirc za socialno pravičnost v zdravstvu, kar je bil temelj Štamparjeve šole in zdravstvenih domov, ki jih je uvedel. Oba sta strokovno živela in delovala v skladu z idejo, da je dostopnost do zdravstvene pomoči

³¹ Zupanič Slavec Z. *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005.

³² Zupanič Slavec Z. *Javno zdravstvo 20. stoletja in njegov soustvarjalec dr. Bojan Pirc*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2006.

³³ Zupanič Slavec Z. *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005.

³⁴ Zupanič Slavec Z. *Javno zdravstvo 20. stoletja in njegov soustvarjalec dr. Bojan Pirc*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2006.

potrebna vsakomur, ne glede na njegovo materialno stanje. Socialna medicina je prinesla nove poglede na vrednost človekovega življenja. Njen razvoj je postopoma spreminjal dotedanjo medicino, da se je tudi zdravniška obravnava bolnikov iz zasebnih ordinacij deloma selila v javne. Po drugi svetovni vojni pa je bila v Jugoslaviji zasebna zdravniška dejavnost celo prepovedana. Socializacija medicine je znatno izboljšala kakovost življenja na Slovenskem. Brata Pirc, predstavljena v monografijah, sta pomembna za razvoj slovenskega in jugoslovanskega javnega zdravstva. Ker je javno zdravje del zdravstvenih, raziskovalnih in pedagoških ustanov, so v obeh knjigah tudi nagovori in tehtni uvodniki referenčnih zdravnikov, zgodovinarjev in etnologinje ter kulturne antropologinje.

Dr. Ivo Pirc je med vojnama vodil osrednjo slovensko javnozdravstveno ustanovo Higienski zavod v Ljubljani. S sodelavci je opravil temeljna dela, in sicer do začetka vojne 1941 je v Dravski banovini ustanovil okoli 40 javnozdravstvenih ustanov, predvsem zdravstvenih domov, organiziral pouk higijene na srednjih šolah, populariziral šport in športno medicino, bil 15 let urednik in izdajatelj poljudno zdravstvene revije *Zdravje*, objavljajal poljudne članke in znanstvene razprave, napisal 20 strokovnih knjig, tri pa v soavtorstvu z bratom dr. Bojanom Pircem. V prvi knjigi (2005)³⁵ Zupanič Slavčeva obravnava nastanek in razvoj Higienskega zavoda v Ljubljani od leta 1923 do 1945, v času, ko ga je vodil dr. Ivo Pirc. Ob tem je opisana tudi življenjska pot načelnika higienskega oddelka ministrstva za zdravje dr. Andrije Štamparja (1888–1958), učitelja socialne medicine ter njegova povezanost z Ivom Pircem. Štamparjeva ideologija, da je zdravstvo namenjeno vsakomur, je postopoma spreminjala zasebno zdravstvo v javno. V knjigi so opisane strokovne zavisti in politične spletke, ki so dr. Štamparju v tridesetih letih grenile življenje in ga onemogočile v domovini. Kasneje se je uveljavil v Evropi in v svetu, sodeloval pri pisanju dokumentov Svetovne zdravstvene organizacije, postal njihov ekspert in širil znanje po svetu. V knjigi je natančno opisan tudi pravni okvir za izvajanje javnega zdravstva med leti 1914–1941, s poudarki na času po letu 1918. Po zaslugi dr. Iva in dr. Bojana Pirca ter dr. Karla Petriča se je izoblikovala nova slovenska pravna terminologija javnega zdravstva, socialne medicine in higijene. Na študiju primera revije *Zdravje* iz leta 1930 in leta 2004 pa je razložen pojem zdravje. Ta je nekdaj pomenil predvsem odsotnost bolezni, danes pa je razširjen že na vsa področja življenja, tako javnega kot zasebnega. Je način življenja ter poleg družine danes najvišje postavljena vrednota med Slovenci. Cilji medvojnega Higienskega zavoda so bili predvsem

³⁵ Zupanič Slavec Z. *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005.

v ohranitvi zdravja prebivalstva ter preprečevanju, zgodnjem odkrivanju, pa tudi zdravljenju bolezni. Veliko pozornost je zavod posvečal zdravstveno bolj ogroženim skupinam, materam, dojenčkom, majhnim otrokom, šolarjem, pa tudi delavcem in kmetom, med katerimi so najbolj množično razsajale socialne bolezni, predvsem tuberkuloza, alkoholizem, sifilis in trahom. Ker so bile socialne in akutne nalezljive bolezni tako pomembne, je v knjigi pregledno predstavljena njihova takratna razširjenost v Sloveniji. Popisana je tudi takratna prehrana prebivalstva in pojasnjen zdravstveni pomen asanacij podeželja. Posebno poglavje obravnava tudi mazaštvo. Higienski zavod v Ljubljani je bil osrednja slovenska ustanova za higiensko-epidemiološko in preventivno službo na svojem področju. Z oblastmi so sodelovali pri obsežnih akcijah za asanacijo okolja in pri higiensko preventivnih delih ter dezinfekcijah in dezinsekcijah, preprečevali so nalezljive bolezni in opravljali mikrobiološke laboratorijske preglede, odkrivali so spolne bolezni, opravljali protisteklinsko službo, izvajali so ankete, posnetke terena ter odkrivali vzroke za obolevnost in smrtnost prebivalstva. Posebno pozornost so posvečali nadzoru kakovosti živil, njihovi proizvodnji in distribuciji, kontroli pitne vode, higienskimi pogojem dela, stavbenih, rekreacijskih in drugih površin. Imeli so lastno založniško dejavnost in izdajali zdravstvene propagandne materiale. S predavanji, filmi, razstavami in higienskim muzejem so didaktično skrbeli za organizirano zdravstveno vzgojo prebivalstva. Proučevali so tudi zdravstveno stanje prebivalstva, vodili vitalno statistično evidenco ter z antropološkim odsekom dajali zavodu znanstvene dimenzije. Za kakovostno delovanje je Zavod ustanovil posebne laboratorije in specializirane oddelke (npr. bakteriološko-epidemiološkega, socialno medicinskega, kemijskega in sanitarno-tehničnega). V dveh desetletjih je Higienski zavod ustanovil okoli 20 zdravstvenih domov po vsej Sloveniji – med prvimi v tedanji Jugoslaviji je bil v Lukovici, odprt leta 1926, in je postal prototip za tovrstne ustanove. V Ljubljani so ustanovili Zavod za zaščito mater in otrok, Šolsko polikliniko, ki je organizirala počitniške kolonije in mlečne kuhinje, Šolo za zaščitne sestre ter službo šolskega zdravnika za preventivno delo s šoloobveznimi otroki. Zdravstveni domovi so večinoma imeli splošne ordinacije, otroške dispanzerje, šolske poliklinike, posvetovalnice za matere in otroke, neredko pa tudi protituberkulozne in protisifilitične dispanzerje oziroma v Prekmurju protitrahomske. Od teoretičnih zamisli do praktične izpeljave je bila dolga pot; kljub številnim težavam, predvsem ekonomskim ob svetovni gospodarski krizi, in političnim nestabilnostim takratne kraljevine je delo, izvajano z obilico entuziazma mladih zdravnikov in drugih sodelavcev, prinašalo iz leta v leto boljše rezultate in z njimi boljše zdravstveno stanje prebivalstva. Življenjska doba se je zaradi uvedenih javnozdravstvenih ukrepov, pa tudi dviga življenjske ravni in izobrazbe, podaljšala skoraj za deset let. Druga svetovna

vojna je prekinila javnozdravstveni razvoj. Dr. Ivo Pirc je v izrednih razmerah skrbel za preprečevanje nalezljivih bolezni, predvsem črevesnih in pegavega tifusa, za povečano proizvodnjo cepiv ter vsakršno higiensko in zdravstveno preventivno pomoč narodnoosvobodilnemu boju. Razvoj javnega zdravstva se je nadaljeval šele v 50. letih, ko si je prebivalstvo opomoglo od vojne in v drugačnih političnih okvirih ter z drugimi ljudmi.

Dr. Bojan Pirc, katerega življenje in delo je Zupanič Slavčeva predstavila v monografiji leta 2006,³⁶ pa je od leta 1928 javnozdravstveno deloval v Beogradu na Centralnem higienskem zavodu, raziskovalno pa na srbskem podeželju. Tudi on je sodeloval pri organizaciji higienske službe, pri sestavi pravnih predpisov s tega področja ter o tem pisal v študijah in učbenikih, pripravljal higienske razstave, populariziral javno zdravstvo prek radijskih oddaj in časopisnih člankov. Intenzivneje je proučeval trende upadanja števila prebivalstva v Slavoniji, analiziral gibanja nalezljivih bolezni v Jugoslaviji, proučeval metode za raziskovanje vasi, problematiko prehrane idr. Na številnih javnih predavanjih je predstavljal medicinsko statistiko, epidemiologijo, sanitarno zakonodajo, organizacijo zdravstva, prehrano, higieno in socialno medicino. Podobno kot brat Ivo v Sloveniji je Bojan v Srbiji urejal revijo *Zdravlje* (1934–1940) ter prevzemal vse več javnih obveznosti v zdravstvenih organizacijah. Leta 1937 je postal sekretar nacionalnega komiteja za prehrano pri Zdravstveni organizaciji Društva narodov v Ženevi, leta 1938 je postal vodja Oddelka za socialno medicino pri Centralnem higienskem zavodu ter na tej funkciji ostal vse do leta 1944. Med drugo svetovno vojno je podobno kot njegov starejši brat delal na terenu in preprečeval tifus. Pod skonstruirano obtožnico je bil od 1944 do 1945 šest mesecev zaprt, aprila 1945 je izgubil službo v Beogradu, zato se je vrnil v Slovenijo in se zaposlil na zdravstvenem ministrstvu kot referent za zdravstveno statistiko, nato kot vodja statističnega oddelka, zatem pa še vodja oddelka za planiranje. Zaradi pomanjkanja strokovnih kadrov je v letih od 1946 do 1948 prevzel tudi krmilo slovenske epidemiološke službe. Izpeljal je organizacijo zdravstveno statistične službe v Sloveniji, predaval epidemiologijo in statistiko, organiziral tečaje in nato še šolo za sanitarne tehnike. Ker so ga nadzorovali, si je želel svobode in se je oziral po svetu. Ker v Beogradu zanj niso imeli nadomestila, je bil 1948 z dekretom spet premeščen v Beograd, kjer je vodil oddelke za zdravstveno statistiko, utrdil jugoslovansko statistično klasifikacijo bolezni, poškodb in vzrokov smrti, pripravil metodologijo za statistično spremljanje vzrokov smrti in izdal prvi almanah vitalne statistike ter učbenik zdravstvene statistike za zdravstvene delavce. Šele oktobra 1955

³⁶ Zupanič Slavec Z. *Javno zdravstvo 20. stoletja in njegov soustvarjalec dr. Bojan Pirc*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2006.

je s soglasjem vlade postal sodelavec Svetovne zdravstvene organizacije in do leta 1961 kot ekspert za zdravstveno statistiko deloval v Regionalnem uradu za vzhodni Mediteran. V več državah je predaval statistiko, od leta 1958 je bil v Ženevi vodja odseka za epidemiološke študije, urejal mesečne in letne publikacije Svetovne zdravstvene organizacije, od leta 1957 do 1959 *Annual Epidemiological and Vital Statistics*. Kljub strokovnim dosežkom in bogatim mednarodnim izkušnjam v svetovnem merilu je po vrnitvi v Ljubljano imel težave zaradi svoje politične preteklosti. Več sreče kot v Sloveniji je imel na Hrvaškem, kjer so ga na zagrebški medicinski fakulteti in njeni Školi narodnog zdravlja 'Andrija Štampar' že leta 1955 prvič izvolili za docenta zdravstvene statistike, leta 1964 pa je postal redni profesor. Do leta 1971 je predaval na do- in podiplomskem študiju predmete Statistična metodologija, Zdravstvena in demografska statistika ter Uvod v zdravstveno raziskovanje. Leta 1974 se je habilitiral tudi na Medicinski fakulteti v Ljubljani; kot redni profesor statistike je tukajšnjim študentom do leta 1980 predaval predmeta Demografska in zdravstvena statistika ter Statistična metodologija. Bil je tudi idejni oče novonastalega Inštituta za biomedicinsko informatiko pri isti fakulteti: ta se je usmeril v statistiko, računalništvo in dokumentaristiko. Do leta 1981 je na Višji šoli za socialne delavce v Ljubljani predaval tudi socialno medicino, od leta 1968 do 1980 je v Ljubljani in Mariboru vodil podiplomski študij javnega zdravstva ter predaval predmet Raziskovanje v zdravstvu. Isti predmet je predaval tudi na podiplomskem študiju zdravstvene zaščite matere in otroka, medicine dela in javnega zdravstva za stomatologe.

Ker je večina del dr. Iva in Bojana Pirca težje dostopnih, je avtorica v zadnjem delu obeh knjig sistematično in analitično opisno predstavila tudi njune knjige in članke, ta del bibliografije pa je ločen od seznama vseh del. Zupanič Slavčeva je z obema knjigama o bratih Pirc dedinja njunega poslanstva, kar memoarsko opiše v spremni besedi k prvi knjigi o dr. Ivu Pircu (2005),³⁷ in sicer v reminiscencah na dobrobiti javnozdravstvenih storitev, ki jih je bila deležna, s čimer bralcu takoj približa to tematiko. Če se je zdravstvo od ustanovitve Higijenskega inštituta leta 1923 in prvega zdravstvenega doma leta 1926 trudilo izviti iz skorajda izključno zasebnih rok, pa je že konec 80. let 20. stoletja krenilo nazaj po tej poti s krepitvijo zasebnitva in na škodo že doseženega standarda javnega zdravja ter splošne zdravstvene oskrbe prebivalstva, ki je vse bolj prikrajšano za dobrine sodobne medicine. Naše zdravstvo ni več vzdržno, ker je diskrepanca med pravicami in plačilno

---

³⁷ Zupanič Slavec Z. Pot do boljšega in daljšega življenja. Spremnna beseda avtorice. V: Zupanič Slavec Z. *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005, str. 13–4.

zmožnostjo države prevelika. Prispevek naše države v zdravstveno blagajno je namreč veliko manjši kot v drugih državah EU. Poleg tega je nadzor nad porabo javnozdravstvenih zavodov težaven in slab, zato je zasebnštvo za državo in javno zdravstvo edina rešitev, saj tam posamezniki bolj racionalno ravnajo s sredstvi in jih je tudi lažje nadzirati. Dobro partnersko sodelovanje javnega in zasebnega zdravstva bi lahko prispevalo k razvoju slovenskega zdravstva v pravo smer. V tej perspektivi pa je branje obeh knjig zelo poučno, saj je projekcija javnozdravstvene prihodnosti vse bolj izključujoča za tiste, ki si preventive in kurative ne bodo zmogli sami (do)plačati. Brata Pirc bi se nad dejstvom, da danes javno zdravje ni več najvišji zakon, ker ga je izrinil kapital, zelo zamislila.

č) Naravoslovno-humanistične študije: anatomski, sodnomedicinski, fizičnoantropološki in zgodovinskomedicinski pregledi

Zupanič Slavčeva je s svojo doktorsko disertacijo o identifikaciji in identiteti 18 lobanj, ki naj bi pripadale Celjskim grofom (Zupanič Slavec 2001)³⁸ eruditivno posegla na do tedaj v Sloveniji neraziskano interdisciplinarno področje. Raziskave se je lotila na povabilo Pokrajinskega muzeja Celje, kjer danes hranijo te lobanje. Osemnajst članov družine Celjskih grofov so med leti 1350–1450, ko je bil ubit zadnji grof Ulrik II., pokopali v minoritski cerkvi (danes cerkev Marijinega vnebovzetja), ki je pogorela leta 1811. Celjska kronika o posmrtnih ostankih piše le to, da so »pri prenovljenju minoritske cerkve leta 1811 glave rajnih grofov iz grobnice vzeli ino jih zad v mizo glavnega altarja shranili.« Lobanje so brez spodnjih čeljustnic, v zgornjih pa tudi ni zob, ki so za genetsko identifikacijo zelo pomembni.

Med prekopom posmrtnih ostankov so se tudi izgubili dokumenti, ki bi lahko pomagali pri identifikaciji. Razen zadnjega grofa ni bilo natančno znano, kateri družinski člani so bili pokopani v grobnici. Lobanje so oštevilčili po neznanem ključu. Leta 1956 so lobanje preselili v Pokrajinski muzej Celje. Leta 1991 uspešna identifikacija posmrtnih ostankov ruske carske družine Romanov je porodila pričakovanje, da bi se to dalo narediti tudi s Celjskimi. Zupanič Slavčeva se je najprej lotila rodoslovne raziskave, da bi ugotovila, ali ima družina še živeče (genetsko povezane) sorodnike. Čeprav jih je našla, pa genetska identifikacija kostnih vzorcev ni dala zelenih rezultatov, saj je bil pol tisočletja star genetski material, shranjen v vlažnih grobnicah, zelo

³⁸ Zupanič Slavec Z. *Identifikacija in identiteta lobanj, ki bi naj pripadale Celjskim grofom = Identification and identity of the skulls presumptively assigned to the counts of Celje* [PhD Thesis]. Ljubljana, 2001.

denaturiran in kontaminiran. Če bi namreč izolacija uspela, bi lahko sledila maternalni liniji dedovanja v družini, saj je po Barbari Celjski ohranjena veriga 20. generacij. Nato je avtorica uporabila številne raziskovalne metode, od zgodovinskomedicinskih, radioloških, sodnomedicinskih, stomatoloških, paleopatoloških, fizičnoantropoloških in paleogenetskih, da bi na negenetski način ugotovila družinsko povezanost celjskih lobanj. Z epigenetskimi in sodnomedicinskimi metodami, o katerih se je posvetovala v svetovnih središčih v Italiji, Avstriji, Nemčiji, na Češkem, Hrvaškem in ZDA, je določila starost, spol, morfologijo (posamezne in skupne oblikovne značilnosti obrazov in lobanj, stomatološke in ortodontske značilnosti zgornje čeljustnice in zgornjega dela obrazov, oblike in velikosti obnosnih votlin, kar je s primerjavo čelnih in zgornječeljustnih sinusov ter očesnih in nosnih votlin pripeljalo do sorodstvenega povezovanja), patologijo (obolevnost in degenerativne spremembe), druge epigenetske lastnosti, prehranjenost in poškodbe lobanj. Z drznimi portreti akademskega slikarja Rudija Španzla, ki so nastali na podlagi antropometrijskih značilnosti lobanj (brez spodnjih čeljustnic) in z upoštevanjem takratnega »kulta obrazov«, pa je nastala njihova, kar se da verodostojna (gerasimovska) rekonstrukcija obrazov. S takrat za slovenske razmere novo medicinsko epigenetsko metodologijo je Zupanič Slavčeva dokazala dedno povezanost in družinske posebnosti teh lobanj, z rodoslovno raziskavo pa je prišla do 20. generacije naslednikov po Barbari Celjski (1390 ali 1395–1451), hčeri Hermana II., do plemiške družine, ki danes živi na severu Nemčije.³⁹ Vsi ti podatki skupaj z zgodovinskimi tudi pojasnjujejo, kako so številčili lobanje. Zupanič Slavčeva je ugotovila, da lobanje niso bile oštevilčene kronološko, temveč po spolu. Moške in (primožene) ženske z otroki so pokopavali ločeno, a so številke pri tem sledile kronologiji pokopov. Krste pa so bile v grobnici najverjetneje razporejene v štirih vrstah. S tem je poleg identifikacije lobanj po spolu in starosti, najverjetnejših boleznih in poškodbah, avtorica spomnila tudi na vlogo moških in žensk ter otrok v tedanji dobi, opozorila na zakoreninjen odnos do civilizacijskih norm, namreč, da so vladarjeva trupla relikvije, ki se hranijo na najvarnejšem mestu. S to interdisciplinarno pahljačo metodologij je avtorica opogumila druge podobne identifikacijske študije starih družin plemenitašev, kjer genetska analiza ni uspešna. Ta doktorska disertacija je bila mednarodno odmevno delo Zupanič Slavčeve, ki je bila objavljena

---

³⁹ Dolenc A, Hauser G, Jezernik M. Spremnje besede. V: Zupanič Slavec Z. *Družinska povezanost grofov Celjskih: identifikacijska in epigenetska raziskava njihovih lobanj = Family interlinkage of the counts of Celje: an identificational and epigenetic study on their skulls*. Ljubljana, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2002, str. 14, 18, 23.

v slovenščini (2002)⁴⁰ in angleščini (2004)⁴¹ pri ugledni založbi, sledile pa so ji tudi številne razstave.⁴²

S to raziskavo se tematsko delno tudi povezuje publikacija in razstava o anatomiji iz leta 2015. Zupanič Slavčeva je ob petstoletnici rojstva začetnika znanstvene anatomije Andreasa Vesaliusa (1514–1564) pripravila odmevno razstavo v Narodni in univerzitetni knjižnici in v soavtorstvu z dr. Sonjo Svoljšak izdala slovensko-angleško publikacijo *Ko mrtvi žive uče: Anatomija skozi čas*.⁴³ Posvetila jo je slovenskemu anatomu, prof. dr. Milanu Cundru (1908–1970), vodji Inštituta za anatomijo Medicinske fakultete v Ljubljani, ki po politični diskreditaciji in zaporu na Golem otoku še ni bil rehabilitiran. V njej je strokovno popisala razvoj anatomije, od antične, srednje- in novoveške do sodobne anatomije ter z dr. Sonjo Svoljšak predstavila petnajst pomembnih anatomskih del (rokopisov, ilustracij, knjig, učbenikov, slovarjev), ki jih hranijo slovenske ustanove in ki so bila skupaj s štirinajstimi plakati predstavljena tudi na razstavi v NUK-u (od aprila do avgusta 2015). Ta dela so vsebinsko široko povezana s pogledom na truplo skozi čas. Človekovo truplo in deli telesa so vedno navduševali, a tudi strašili tako naravoslovce kot humaniste ter širšo javnost. Zato je bil zgodovinsko medicinski pregled razvoja znanstvene anatomije v publikaciji in na razstavi konceptualno nadgrajen še s humanističnimi pogledi in zgodovinskimi izkušnjami s človeškim truplom kot predmetom občudovanja, češčenja, radovednosti, groze in strahospoštovanja ter s človekovo željo po nesmrtnosti. Verovanje v posmrtno življenje in telo kot posodo duše sta se namreč odražala v mnogih ritualih starih civilizacij, ki so jih spremljali postopki ohranjanja telesa in posmrtnih ostankov, kot npr. balzamiranje, mumificiranje, češčenje posmrtnih telesnih delov svetnikov oziroma kult relikvij z relikviariji, kostnicami, katakombami, vse do sodobnega kulta mladosti in lepote ter globokega zamrzovanja trupel, krionike. Čeprav je sekcija človekovega trupla osnovna atomska spoznavna metoda, je bila v zgodovini večinoma prepovedana. Stari Egipčani so se o telesu učili le pri balzamiranju, v starem Rimu so zdravniki opravljali sekcije na prašičih in opicah, ta atomska

⁴⁰ Zupanič Slavec Z. *Družinska povezanost grofov Celjskih: identifikacijska in epigenetska raziskava njihovih lobanj = Family interlinkage of the counts of Celje: an identificational and epigenetic study on their skulls*. Ljubljana, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2002.

⁴¹ Zupanič Slavec Z. *New method of identifying family related skulls: forensic medicine, anthropology, epigenetics*. Wien, New York, Springer, 2004.

⁴² Gl. poglavje 3b) Likovna umetnost in arhitektura.

⁴³ Zupanič Slavec Z., Svoljšak S (avtor, prevajalec, ur.). *Ko mrtvi žive uče: anatomija skozi čas: ob petstoletnici rojstva začetnika znanstvene anatomije Andreasa Vesaliusa (1514–1564) = When the dead teach the living: anatomy through time: in commemoration of the 500th birth anniversary of the pioneer of scientific anatomy Andreas Vesalius (1514–1564)*. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2015.

spoznanja (Galen) pa so se ohranila še v srednjem veku in so obveljala vse do renesanse. Znanstvena anatomija je šele na prehodu iz 15. v 16. stoletje vpeljala humano sekcijo in s tem prinesla nova spoznanja. Najpomembnejši renesančni anatom je bil flamski zdravnik Andreas Vesalius, ki se je izobrazil na medicinski fakulteti v Padovi. S sistematičnim seciranjem človeških trupel je dopolnil in korigiral Galenov anatomijo in leta 1543 napisal revolucionarno delo *De humani corporis fabrica libri septem* (O človeškem telesu v sedmih knjigah), ki je bilo opremljeno z 273 anatomskimi risbami, večinoma Tizianovega učenca Jana Stephana van Calcarja. Delo je doživelo številne ponatise in prevode, postalo osrednji anatomski učbenik v nadaljnjih stoletjih ter sprožilo nove anatomske raziskave in večjo liberalizacijo sekcije človekovega trupla. V 17. in 18. stoletju so v največjih evropskih univerzitetnih središčih nastala anatomska gledališča, v katerih je v hladnejših mesecih večje število ljudi spremljalo redke večdnevne javne sekcije, kjer so javno proučevali človeško telo in poučevali anatomijo. Ker so bila trupla redka, so se pojavili tudi poklicni tatovi trupel, to pomanjkanje anatomskega materiala pa je pripeljalo do zamisli o voščenih anatomskih modelih za pouk, pri katerih so kirurgi sodelovali z umetniki. Ti modeli so postali osrednji anatomske učni pripomočki na evropskih medicinskih fakultetah, danes pa jih občudujemo kot umetniška dela. Upodabljanje človekovega telesa so močno zaznamovali slikarji in kiparji, kot so Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarotti, Rafael, Tizian idr., anatomske sekcije pa so postale likovni motiv, s čimer so demistificirali sekcijo. Najznamenitejše tovrstno delo je Rembrandtova Anatomska učna ura dr. Tulpa. Tudi Slovenci smo imeli sredi 18. stoletja svoje anatomske gledališče na Gornjem trgu v Ljubljani, kjer je anatomijo poučeval kirurg Filip Jakob Breclj. Do leta 1848 je potekal pouk anatomije tudi v ljubljanski bolnišnici na Ajdovščini (nasproti nekdanje kavarne Evropa, oziroma kavarne Figovec) v okviru Mediko-kirurškega učnega zavoda oziroma liceja. Univerzitetni študij anatomije se je pri Slovencih začel leta 1919 z nastankom Medicinske fakultete v Ljubljani in ga je prvi vodil zdravnik in patolog prof. dr. Janez Plečnik (1875–1940), prvi slovenski sodobni anatom, ki je izdal tudi prvi slovenski anatomski učbenik. Slovenski profesorji anatomije so v 100. letih učili številne generacije zdravnikov in zobozdravnikov, sodelovali pri pouku diplomantov drugih strok, ki potrebujejo anatomske znanje, ter opravljali pomembno znanstvenoraziskovalno delo. Od leta 2004 naprej anatomijo poučujejo tudi na Medicinski fakulteti v Mariboru. Zanimanje za anatomijo tudi v laični javnosti narašča, kar dokazujejo tudi pri nas razstavljenе anatomske razstave, kot sta bili Razkrita telesa (*Bodies Revealed*, 2012) in *Body Worlds Vital* (2018–2019) na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani, kjer so predstavili polimerizirane primerke teles, organskih sistemov (krvotok, živčevje ...) in posameznih organov, postavljenih tako, da so poudarili določene značilnosti človekove anatomije.

d) Razvoj slovenske medicine: institucionalni in biografski monografski pregledi

Zvonka Zupanič Slavec je poleg navedenega – s soavtorji ali samostojno – napisala, uredila ali strokovno vodila še nastajanje 22 knjig o institucionalnem razvoju medicine v Sloveniji in o delu slovenskih zdravnikov. Te študije lahko pregledno razdelimo na: jubilejne publikacije Medicinske fakultete v Ljubljani (npr. ob 80-letnici⁴⁴ in ob 90-letnici⁴⁵ ustanovitve, prvih učiteljih popolne Medicinske fakultete v Ljubljani⁴⁶), bibliografijo učnega gradiva na Medicinski fakulteti v Ljubljani,⁴⁷ zgodovino posamičnih kliničnih inštitutov v Sloveniji (npr. srčne kirurgije,⁴⁸ radiologije,⁴⁹ transplantacijske medicine⁵⁰), preglede dela Slovenskega zdravniškega društva⁵¹ in drugih medicinskih društev (npr. Društva pljučnih in alergijskih bolnikov Slovenije,⁵² Kulturno-umetniškega

⁴⁴ Zupanič Slavec Z (ur.), Sket D (ur.). *Medicinska fakulteta v Ljubljani: ob 80-letnici ustanovitve*. Ljubljana, Medicinska fakulteta, 1999.

⁴⁵ Antolič V, Balažič J, Bilban M, Dežman R, Ermenc B, Gale N, Grad A, Hawlina M, Jan J, Jevtič V, Jezernik K, Kobal B, Kopač I, Koren S, Košir N, Kotnik V, Koželj V, Kržišnik C, Lunder T, Manohin A, Marinček Č, Marš T, Ovsenik M, Petrinja J, Pikelj F, Plemenitaš A, Pogačnik S, Poredoš P., Prunk K, Ravnik D, Rožič A, Rudolf Z, Skalerič U, Sketelj J, Smrko V, Stanovnik L, Starc V, Stare J, Svetina S, Šuput D, Švab I, Švagan M, Tomori M, Vodušek D B, Zidar N, Zorc M, Zupanič Slavec Z, Žargi M, Ribarič S (ur.). *90 let Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani [1919–2009]*. Ljubljana, Medicinska fakulteta, 2009.

⁴⁶ Zupanič Slavec Z. *Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Društvo Mohorjeva družba, 2012.

⁴⁷ Zupanič Slavec Z, Rožič A, Arhar M. *Bibliografija učnega gradiva na Medicinski fakulteti (1919–2002)*. Ljubljana, Medicinska fakulteta, Medicinski razgledi, 2003.

⁴⁸ Zupanič Slavec Z. *Razvoj slovenske kirurgije srca: ob 50-letnici prve operacije na odprtem srcu (1958–2008) = Development of Slovenian heart surgery: the 50th anniversary of the first open-heart surgery (1958–2008)*. Ljubljana, Klinični oddelek za kirurgijo srca in ožilja Univerzitetnega kliničnega centra = Department of Cardiovascular Surgery, University Medical Centre Ljubljana, 2008.

⁴⁹ Zupanič Slavec Z. *Zgodovina radiologije in Inštituta za radiologijo Univerzitetnega kliničnega centra Ljubljana (1923–2013) = A history of radiology and the Institute of Radiology of the Ljubljana University Medical Center (1923–2013)*. Ljubljana, Združenje radiologov Slovenije – Zveza društev SZD, Celje, Društvo Mohorjeva družba, 2014.

⁵⁰ Avsec D (ur.), Zupanič Slavec Z (ur.). *Razvoj transplantacijske medicine v Sloveniji: programi, smernice in perspektive*. Ljubljana: Zavod RS za presaditve organov in tkiv Slovenija-transplant. Celje. Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2016.

⁵¹ Zupanič Slavec Z. *Iz rok v roke, iz roda v rod: Slovensko zdravniško društvo in njegovi predsedniki: ob 140-letnici ustanovitve*. Ljubljana, Slovensko zdravniško društvo, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2001.

⁵² Ustar-Latkovič M, Latkovič B (avtor, ur.), Zupanič Slavec Z. *Sto let tradicije in naših deset let: zbornik Društva pljučnih in alergijskih bolnikov Slovenije*. Ljubljana, Društvo pljučnih in alergijskih bolnikov, 2002.

društva⁵³ Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher iz Ljubljane⁵⁴), biografije, posvečene posameznim zdravnikom (Ivan Oražen,⁵⁵ Anton Schwab,⁵⁶ Franc Novak⁵⁷), oziroma zbornike (Jože Rant,⁵⁸ Karel Petrič⁵⁹), priložnostne monografije o delu zdravnikov,⁶⁰ zbornike o delu zdravstvenih ustanov (npr. Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije v slovenščini⁶¹ in v angleščini,⁶² Diagnostični center Bled,⁶³ Bolnišnica Golnik;⁶⁴ kot strokovna

⁵³ Zupanič Slavec Z (ur.). *Kratka predstavitev Kulturno-umetniškega društva Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher iz Ljubljane = A short introduction of the Culture and Arts Society of the University Medical Centre and Medical Faculty dr. Lojz Kraigher in Ljubljana*. Ljubljana, Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher = Culture and Arts Society of the University Medical Centre and Medical Faculty dr. Lojz Kraigher, 1997.

⁵⁴ Zupanič Slavec Z (ur.). *Ars medici 2009: ob 30-letnici Kulturno-umetniškega društva Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher (1979–2009)*. Ljubljana, Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2010.

⁵⁵ Zupanič Slavec Z, Štolfa F. *Dr. Ivan Oražen: (1869–1921): dobrotnik Medicinske fakultete in slovenskega naroda*. Ljubljana, Medicinska fakulteta, 1998.

⁵⁶ Štolfa F, Zupanič Slavec Z. *Zdravnik in skladatelj dr. Anton Schwab: za 130-letnico rojstva*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 1999.

⁵⁷ Konjajev Z, Zupanič Slavec Z (avtor dodatnega besedila, ur.). *Zvestoba Hipokratu: spomini in pričevanja partizanskega zdravnika dr. Luke – akademika Franca Novaka (1908–1999) = Fidelity to Hippocrates: reminiscences and testimonies of the partisan doctor dr. Luka – academician Franc Novak (1908–1999)*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete = Faculty of medicine, Institute for History of Medicine, 1999.

⁵⁸ Vulčić V (ur.), Zupanič Slavec Z (ur.). *Profesor dr. Jože Rant – organizator slovenskega zobozdravstva: spominski simpozij ob stoletnici rojstva prof. dr. J. Ranta z mednarodno udeležbo*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1997.

⁵⁹ Kocijančič M (ur.), Zupanič Slavec Z (ur.). *Dr. Karel Petrič (1900–1944) njegov čas: zdravnik, humanist, direktor Higienskega zavoda v Ljubljani, direktor Zdravstvenega doma Kranj. 6. Pintarjevi dnevi, zbornik referatov*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003 [razmnožen tipkopis].

⁶⁰ Pečar B, Zupanič Slavec Z. *Podobe zdravnikov: malo za šalo, malo zares: 140 slovenskih zdravnikov v portretni karikaturi*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher, 1999.

⁶¹ Zupanič Slavec Z. *Zdrava setev – plodna žetev: ob 110-letnici zdravstvenega zavarovanja pri Slovencih*. Ljubljana, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 1999.

⁶² Zupanič Slavec Z. *Healthy seed – abundant crop: 110 years of health insurance amongst the Slovenian people*. Ljubljana, Health Insurance Institute of Slovenia, 1999.

⁶³ Zupanič Slavec Z, Gorenšek Moškon M. *Diagnostični center Bled (1992–2012) in dr. Milan Gorenšek (1940–2004)*. Bled, Diagnostični center, 2013.

⁶⁴ Zupanič Slavec Z. *Bolnišnica Golnik – Klinični oddelek za pljučne bolezni in alergijo: ob desetletju samostojnosti 1998–2008 = University Clinic of Respiratory and Allergic Diseases Golnik: a decade of independence 1998–2008*. Golnik, Bolnišnica – KOPA, 2008.

urednica in uvodničarka je sodelovala tudi pri zborniku o zgodovini Splošne bolnišnice Maribor⁶⁵).

S temi deli ter s članki v medicinskih revijah je v trajen spomin zapustila sled o strokovnem, raziskovalnem, humanitarnem in umetniškem delu slovenskih zdravnikov, nastanku, pogojih in delovanju zdravstvenih ustanov ter s tem okrepila vlogo in ugled slovenskega zdravništva, ki se je in se še vedno angažira ne samo na znanstvenem področju, temveč tudi v družbeno kulturnem življenju.

e) Od ljudske medicine do javnega zdravstva: dopolnitev in ureditev že zbranih gradiv

Zupanič Slavčeva medicino raziskuje v vseh njenih pojavnih oblikah, zato je leta 1999 skupaj z etnologinjo dr. Marijo Makarovič prevzela tudi dokončanje in komentiranje zbirke *Zagovori v slovenski ljudski medicini*,⁶⁶ ki so jih Slovenci uporabljali pri zdravljenju ljudi in živine v času, ko jim uradna medicina ni bila dostopna. Te zagovore je zbral veterinar dr. Milan Dolenc (1907–1993) iz različnih rokopisov ali Möderndorfejevih⁶⁷ ter drugih objav o ljudski medicini, a mu jih ni uspelo dokončati pred smrtjo. Njegova žena jih je izročila Mariji Makarovič, sam rokopis pa je Milan Dolenc že leta 1986 poslal v pregled etnologu dr. Slavku Kremenšku in zdravniku dr. Levu Milčinskemu, ki sta ga ugodno ocenila. Urednici sta objavili pregledno pripravljeno gradivo, primerjali Dolenčeve zapise z drugimi avtorji, iskali, od kod izvirajo imena za bolezni, vendar nista mogli vselej z gotovostjo zapisati, katero bolezen so zagovarjalci imeli v mislih. Odpravili sta tudi nekatere napake, ki so nastale pri prepisovanju, ter strokovno opredelili posamezne bolezni.

Pomen te komentirane objave z ilustracijami Hinka Smrekarja je v tem, da sta približali funkcijo zagovorov kot kratkih izrekov ali molitev pri zdravljenju širši javnosti, za sodobno medicino pa so pomembni zato, ker opozarjajo na magično moč besede. Zagovor je bil namreč učinkovit le tedaj, če se je posredovano besedilo natančno držalo predpisane predloge, zato so jih dosledno prenašali. Obrambni zagovori so bili predkrščanskega izvora, vendar so počasi vsrkali tudi nekatere krščanske sestavine. Vera v čarovno moč besede se je pri njih ohranila najdlje, ker je čaranje ménilo na čimprejšnji učinek

⁶⁵ Toplak C (ur.). *Splošna bolnišnica Maribor: 1799–1999*. Maribor, Splošna bolnišnica, 2001.

⁶⁶ Dolenc M, Zupanič Slavec Z (ur. avtor dodatnega besedila), Makarovič M (ur., avtor dodatnega besedila). *Zagovori v slovenski ljudski medicini ter zarotitve in apokrifne molitve*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 1999.

⁶⁷ Möderndorfer V. *Ljudska medicina pri Slovencih*. Ljubljana, SAZU, 1964.

zdravljenja pri ljudeh in živini, na odvrnitev grozeče hude ure (nevihte) ali tudi na sovražnikovo škodo (prekletstva). Temeljna naloga zagovorov je bila zdravljenje z besedami.⁶⁸ Zato so te posebno skrbno, slavnostno in pogosto ritmično podane, spremljajo jih posebne kretnje. Tisti, ki so premogli ume-tnost zdravljenja, so bili prepričani, da le-to deluje, če je skrivnostno, zato so svoje znanje predali najprej šele na smrtni postelji, sicer je izgubilo čarobno moč.⁶⁹ Pri zagovorih gre za čarovno zdravljenje, za simpatetično magijo, ki je delovala po dveh miselnih načelih: po zakonu podobnosti in zakonu stika oziroma prenosa. Po prvem zakonu podobnosti ali analogije (homeopatska ali imitacijska magija) se vzročno-posledična zveza vzpostavlja na način, da podobno poraja podobno oziroma da je učinek podoben vzroku. Po drugem zakonu fizičnega stika (kontagiozna ali prenosna magija ali magija stika) pa naj bi stvari, ki so bile nekdanj med seboj v stiku, še naprej delovale druga na drugo, tudi še potem, ko je bil fizični stik prekinjen. Na osnovi prvega načela o podobnosti mag sklepa, da lahko ustvari kakršen koli učinek že samo s tem, da ga posnema; na osnovi drugega pa, da bo vse, kar bo počel s kakšnim snovnim predmetom, enako učinkovalo tudi na osebo, s katero je bil ta predmet nekoč v stiku, bodisi da je bil del njenega telesa ali ne.⁷⁰ V čarovnem zdravljenju se oba zakona delovanja magije prepletata, se uporabljata hkratno in se dopolnjujeta. Tudi ljudsko medicinski zagovori so bili sestavljeni po teh pravilih.

Drugo delo, ki ga je dopolnila in uredila Zupanič Slavčeva, je *Razvoj zdravstva v Prekmurju do leta 1941* (2000;⁷¹ 2001;⁷² 2002⁷³) izpod peresa zdravnika dr. Jožeta Zadravca. To je bilo prvo takšno celovito delo v Prekmurju, saj je bilo o razvoju zdravstva v tej pokrajini malo napisanega, potreba po taki knjigi pa je bila tako velika, da je bila knjiga kar trikrat ponatisnjena. Kronološko opisuje razvoj in posodobitev zdravstva od ljudskega zdravilstva, primitivne medicine, do začetkov organizirane medicine in je razdeljena na pet poglavij: zdravstvo v pokrajini, zgodovina zdravstva, dejavniki razvoja zdravstva, organizacija zdravstva in najpogostejše bolezni in epidemije. Knjiga je nastala na podlagi številnih pisnih, arhivskih in cerkvenih virov v slovenščini

⁶⁸ Ramšak M. *Zdravje in bolezen na Pohorju*. Maribor, Založba Pivec, 2017.

⁶⁹ Kotnik F. Iz ljudske medicine. V: Grafenauer I, Orel B (ur.). *Narodopisje Slovencev II*. Ljubljana, Klas, 1952.

⁷⁰ Frazer J G. *Zlata veja. Raziskave magije in religije*. I. in II. zvezek. Ljubljana, Nova revija, 2001, str. 32–3.

⁷¹ Zadavec J, Zupanič Slavec Z (ur., avtor dodatnega besedila). *Razvoj zdravstva v Prekmurju do leta 1941*. Murska Sobota, Eurotrade Print, 2000.

⁷² Zadavec J, Zupanič Slavec Z (ur., avtor dodatnega besedila). *Razvoj zdravstva v Prekmurju do leta 1941*. 2. izd. Murska Sobota, Eurotrade Print, 2001.

⁷³ Zadavec J, Zupanič Slavec Z (ur., avtor dodatnega besedila). *Razvoj zdravstva v Prekmurju do leta 1941*. Ponatis 2. izd. Murska Sobota, Pomurska založba, 2002.

in madžarščini, saj je Prekmurje sprejemalo medicinsko znanje predvsem iz nekdanje Ogrske, zato je njen pomen še toliko večji, saj jo je lahko spisal le strokovnjak, več obeh jezikov. Od sredine 19. stoletja do razpada Avstro-Ogrske leta 1918 so imeli okrajni in okrožni zdravniki poleg uradne zdravniške službe tudi zasebno prakso. Obseg njihovega dela je bil zelo velik, zajemal je celotno medicino od pediatrije in porodništva do zobozdravstva ter prav tako veterino. Krajevni zdravniki so morali premagovati velike razdalje, da so prišli do svojih bolnikov. Prekmurje je leta 1919 prišlo pod skupno državo, Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, in šele takrat so ga zajele zdravstvene spremembe v tem okviru. Zaradi revščine večinskega prebivalstva, slabih higienskih razmer in zdravstvenega standarda so to pokrajino bolj kot druge v Sloveniji prizadele tudi bolezni, kot sta trahom, katerega pogosta posledica je bila slepota, hitro napredujoča tuberkuloza ter španska gripa. Prva svetovna vojna je stanje še poslabšala, saj je bilo veliko zdravnikov mobiliziranih. Zakon o socialnem zavarovanju delavcev iz leta 1922 ni Prekmurju prinesel nobenih sprememb, saj ni zajemal kmetov. V tridesetih letih 20. stoletja so začeli graditi zdravstvene domove, delovati so začele bolniške blagajne, bratovske skladnice, pokojninski zavod za nameščence, s čimer se je zdravstveno varstvo izboljšalo. Avtor je podatke za to knjigo zbiral več desetletij ob svojem zdravniškem delu v Beltincih, zato je dobro poznal lokalne razmere, ki so vplivale na zdravje ljudi.

Slika 1: Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec z nekaterimi od svojih knjig na Inštitutu za zgodovino medicine Medicinske fakultete v Ljubljani leta 2010. Foto: Splichal. Iz osebne arhiva Zvonke Zupanič Slavec.

Zupanič Slavčeva je leta 1997 prav tako dopolnila in uredila monografijo zdravnika in direktorja Zdravstvenega doma Kamnik Kirna *Iz zdravstva na Kamniškem: spremljanje smrtnosti in rojevanja po matičnih knjigah: 1881–1940*.⁷⁴ Knjiga je rezultat dolgoletnega opazovanja in iskanja zdravstvenih podatkov po arhivih, ki pričajo o higienskih in zdravstvenih pogojih ter nalezljivih boleznih, kot so šklatinka, davica, črne koze, tuberkuloza, krvava griža, tifus, kolera in gobavost. Še posebej pretresljivo je tudi uvodno pojasnilo avtorja, o razlogih za študij medicine in posredno za nastanek knjige. Njegova srečanja z bolniki, družbeno-kulturni odnos do njih ter nerazumevanje nastanka bolezni med prvo svetovno vojno in takoj po njej so ga spodbudili k pomoči obolelim ter k odpravi neznanja, nerazgledanosti, nevednosti in strahu pred zdravljenjem v bolnišnici. Mrliške in rojstne knjige, dosegljive v kamniških župnijah, so bile primarni viri, ki so zahtevali večšine razbiranja različnih besedil v gotici, latinščini in v slovenščini. Nedoslednosti pri popisovanju rojstnih in smrtnih podatkov so bile težava, ki jih je avtor s strokovnim razmislekom primerjal z dotedanjimi študijami pri nas, ki kažejo na znanstvene tokove na Kranjskem, bistvena dogajanja v zdravstvu in epidemiologiji na Kamniškem. Največji del knjige je posvečen epidemiologiji ter popisu demografskih podatkov. Avtor je mdr. primerjal obolevanja in umiranja za različnimi nalezljivimi boleznimi pred in po uvedbi cepiv ter druge prelomnice, ki so jih povzročila odkritja različnih zdravil, dvig ekonomskih in higienskih razmer ter zdravstvenega prosvetljevanja prebivalstva.

INTERDISCIPLINARNE OBJAVE PROF. DR. ZVONKE ZUPANIČ SLAVEC

a) Medicina in literatura

Zvonka Zupanič Slavec sledi svojim post-študijskim literarno-primerjalnim ambicijam s proučevanjem odnosa med medicino in literaturo, saj vsakršno umetniško ustvarjanje, kot so literarno, glasbeno in likovno, razume kot sestavni del medicinskega poklica in izražanja. Ta njena potreba po uporabi literature v medicini je bila na eni strani odraz pomanjkanja drugih virov, ki bi kontekstualizirali izkušnje bolezni z bolnikove perspektive (razen npr. v psihiatriji, kjer so študije primera obvezna sestavina zdravljenja), po drugi pa je sovpadala s trendi medicinske humanistike v svetu.

⁷⁴ Kirn M, Zupanič Slavec Z (ur.). *Iz zdravstva na Kamniškem: 1881–1940: spremljanje smrtnosti in rojevanja po matičnih knjigah*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1997.

Literatura se je v medicino sistematično začela uvajati od leta 1972 in takrat so medicinske fakultete v ZDA začele uvajati seminarje, ki so jih vodili literarno izobraženi ter literarno pišočji strokovnjaki. Veščine pripovedovanja in poslušanja so dobile prostor v raziskavah, univerzitetnem poučevanju in v klinični praksi v univerzitetnih in splošnih bolnišnicah ter v zdravniških društvih. Potreba po »mehki«*» medicini je naraščala premo sorazmerno s tehnološkimi izboljšavami v zdravstvu, njen cilj pa je bila večja humanizacija zdravstva z več empatije ter zaupanja med zdravniki in bolniki ter z večjim poudarkom na etiki. Izoblikovala se je nova veja v medicinski humanistiki, narativna medicina. Ta poudarja pomen literature v medicinski edukaciji, ker so literarni opisi o bolezni zdravnikom močna in konkretna lekcija o življenjih bolnih ljudi in ker velika literarna dela o medicini omogočajo zdravnikom prepoznavanje moči in posledic njihovega dela.*⁷⁵

Danes ima v razvitem svetu že četrtnina medicinskih fakultet programe medicinske humanistike, saj se zavedajo, da povezovanje in kritično prelivanje med humanistiko in medicino povečuje možnosti za bolj pozorno, empatično, sočutno, skrbno in zaupanja vredno ravnanje z bolniki ter za humanizacijo zdravstva na splošno. Medicinske fakultete v svetu zaposlujejo doktorje znanosti – poleg zdravnikov še filozofe – etike, psihologe, kulturne antropologe, literarne zgodovinarje, komparativiste, ustne zgodovinarje, umetnostne zgodovinarje, religiologe, sociologe in umetnike, ki poučujejo medicinsko humanistiko in narativno medicino v programih, ki združujejo medicino, humanistiko in družboslovje ter njene izsledke prenašajo v zdravstveni sistem. Poleg historičnega pogleda na zdravstvo ter vpogleda na vpliv kulture in družbe na zdravje in bolezen humanistika in umetnost povečujeta razumevanje trpljenja bolnikov in svojcev, privzgjajata večšine opazovanja, analize in samorefleksije.

Posamični predmeti iz medicinske humanistike, medicine in literature so na angloameriških medicinskih fakultetah dobili svoje mesto v 70. in 80. letih 20. stoletja, takrat so začele izhajati tudi prve akademske revije s tega področja, npr. *Journal of Medical Humanities* (1980–; Springer; revija z današnjim imenom je nasledila tri prejšnje revije: *The journal of medical humanities and bioethics*, *The journal of bioethics in Bioethics quarterly*), *Literature and Medicine* (1982–; Johns Hopkins University Press), *Philosophy, Ethics, and Humanities in Medicine* (2006–; Pellegrino Center for Clinical Bioethics at Georgetown University Medical Center) ter številne neakademske, ki pa dohajajo prve, npr. *Hektoen International: A Journal of Medical Humanities* (2008–; Hektoen

---

⁷⁵ Charon R. *Narrative Medicine: Honoring the Stories of Illness*. Oxford University Press, 2006.

Institute of Medicine, Chicago). Medicinsko humanistične baze podatkov, kot sta npr. *The Literature, Arts and Medicine Database (LitMed)*; 1993– New York University School of Medicine) z literarnimi, umetnostnozgodovinskimi in uprizoritvenimi zbirkami ter razlagami, ki so namenjene raziskovalcem, pedagogom, študentom in bolnikom ter *The Division of Medical Humanities* (New York University, *Langone Medical Center*), ki s tedenskimi novicami obvešča o vseh pomembnih medicinsko-humanističnih objavah, konferencah, razpisih in drugih priložnostih na področju medicinske humanistike, skrbijo za pregled nad stanjem te veje medicine in povezujejo zainteresirane prek teh platform.

Prvi celoviti študijski programi potekajo od preloma tisočletja. Eden takšnih dobrih zgledov je interdisciplinarni program narativne medicine na magistrskem študiju na Columbia University v New Yorku, ki poteka od leta 2000, od leta 2010 pa univerza objavlja tudi revijo *The Intima: a Journal of Narrative Medicine*, ki promovira teorijo in prakso narativne medicine v svetovnem merilu.⁷⁶

Sicer pa revije iz zgodovine medicine, ki je eno od področij medicinske humanistike, obstajajo še dlje, npr. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* (Oxford University Press) od leta 1946; *Bulletin of the Society for the Social History of Medicine* je izhajal od leta 1970 do 1987, z naraščanjem članov društva, ki krepijo interdisciplinarne pristope zgodovine medicine, medicine, zgodovine, javnega zdravja, demografije, antropologije, sociologije, socialnega dela in zdravstvene ekonomike, pa so ga leta 1988 preimenovali v *Social History of Medicine* (Oxford University Press). Pomembna revija iste založbe, ki povezuje medicino z drugimi humanističnimi disciplinami, je tudi *The Journal of Medicine and Philosophy*, ki izhaja od leta 1976.

Ena najstarejših evropskih revij za zgodovino medicine je latvijska *Acta Medico-Historica Rigensia* (izhaja od leta 1957 v Rigi, najprej je izhajala pod naslovom *Iz istorii meditsini*, leta 1992 se je preimenovala v današnje ime in jo izdajata Riga Stradiņš University in Pauls Stradiņš Museum of History of Medicine). V Italiji je najstarejša revija *Medicina nei Secoli-Arte e Scienza: Journal of History of Medicine* (izhaja od leta 1964 pri Sapienza University of Rome). Obstaja tudi veliko nemških starejših medicinskih revij in periodičnih publikacij, ki redno objavljajo zgodovinskomedicinske članke, kot npr. (npr. razprave *Abhandlungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften* (izhajale so od leta 1934 do 1942 in ponovno od 1980 dalje pri založbi Husum: Matthiesen Verlag, izšlo je 110 zvezkov); *Medizinhistorisches Journal* (izhaja

---

⁷⁶ Marini M. G. *Narrative Medicine*. Springer International Publishing Switzerland, 2016, str. 134.

od leta 1966 pri Franz Steiner Verlag); *Historia Hospitalium: Zeitschrift der Deutschen Gesellschaft für Krankenhausgeschichte* (izhaja od leta 1966, izdaja jo Deutsche Gesellschaft für Krankenhausgeschichte); *Medizin, Gesellschaft und Geschichte: Jahrbuch des Instituts für Geschichte der Medizin der Robert Bosch Stiftung* (izhaja od leta 1985 pri Franz Steiner Verlag). Tudi naši najbližji južni sosedje Hrvati imajo na medicinski fakulteti na Reki program medicinske humanistike, ki ima na Katedri za družbene in humanistične vede v medicini kar 15 zaposlenih, od tega 9 doktorjev znanosti. Od leta 2003 v soizdajateljstvu Hrvaškega znanstvenega društva za zgodovino zdravstvene kulture izdajajo znanstveno revijo *Acta Medico-historica Adriatica*.

V srednjeevropskem prostoru pa je eden največjih inštitutov na univerzi v Ulmu v Nemčiji (Institut für Geschichte, Theorie und Ethik der Medizin), ki zaposluje 20 doktorjev znanosti iz različnih humanističnih in družboslovnih disciplin ter ima eno največjih knjižnic za medicinsko humanistiko. Medicinska humanistika in zgodovina medicine na omenjenih ustanovah pa nimata statusa pomožne vede, nista dekli medicine, ampak sta enakovreden predmet ali program. Zgodovina medicine in medicinska humanistika ne moreta biti podrejeni bolj paradnim medicinskim vejam, saj je »kdo je v službi koga in kdo črpa svoje vedenje od kod«, precej odprto vprašanje. Ni namreč jasno, ali ta dekla, medicinska humanistika, »svoji milostljivi gospodarici medicini nese pred njo luč ali nese za njo vlečko«, kot bi pripomnil Kant.

Tudi v Sloveniji je bilo in je še veliko zdravnikov, medicincev, ki študija niso končali, veterinarjev in farmacevtov hkrati pisateljev, pesnikov, prevajalcev, publicistov, scenaristov, zato lahko govorimo o močnem vplivu in zrcaljenju poklica in izobrazbe na pisanje. Motivi bolezn, zdravstvenih ustanov in odnosov v njih so pogosto predmet literarnih obravnav. Med najvidnejšimi,⁷⁷ ki so ali še poleg strokovne literature pišejo tudi leposlovje, so (po abecedi priimkov): Uroš Ahčan, Rok Arih, Marij Avčin, Janez Bleiweis, Polde Brenčič, Franc Derganc, Rafko Dolhar, Jože Felc, Fran Govekar, Slavko Grum, Ivan Hubad, Alojz Ihan, Josip Ipavec, Janko Kač, Vasja Klavora, Štefan Kočvar, Lojz Kraigher, Miha Likar, Danilo Lokar, Matjaž Lunaček, Bogomir Magajna, Rado Murnik, Franc Malavašič, Ivan Minatti, Eman Pertl, Marko Pokorn, Bazilija Pregelj, Matija Pregl, Miran Pustoslemšek, Andrej Rant, Tomaž Rott, Anton Schwab, Dušan Sket, Franjo Smerdu, Ludvik Tabor, Iztok Tomazin, Josip Vošnjak, Ruža Vreg, Velimir Vulikić, David B. Vodušek, Jurij Zalokar

⁷⁷ Ramšak M. Medicinska humanistika v Sloveniji = The medical humanities in Slovenia. V: Macuh B (ur.). *Za človeka gre: izzivi za znanost in izobraževanje: zbornik prispevkov z recenzijo: 6. znanstvena konferenca z mednarodno udeležbo = All about people: challenges for science and education: proceedings book with review: 6th scientific conference with international participation*. Maribor, 9.–10. 3. 2018. Maribor, Alma Mater Press, 2018, str. 258, 262.

idr.⁷⁸ Tudi slovenska strokovna medicinska revija, mesečnik *Isis*, Glasilo Zdravniške zbornice Slovenije, mdr. objavlja literarne rubrike zdravnikov, prevode krajših literarnih del, humorne prispevke in aforizme, potopise, poleg strokovnih tudi še knjižne ocene, biografsko in institucionalno zgodovino zdravstva ter prispevke o povezavi med medicino, literarno, likovno in glasbeno umetnostjo. Taka širina uredniške politike je povezana z usmeritvijo in poslanstvom revije, pa tudi z uredniki, ki so s svojimi umetniškimi in literarnimi deli tudi sicer prepoznavni v našem prostoru (kot npr. zadnja dva urednika, zdravnika, prof. dr. Eldar Gadžijev, ki je v prostem času slikar, urednik pa je bil od 2001–2011, in prof. dr. Alojz Ihan, pisatelj in pesnik, urednik od 2011–). Pred ustanovitvijo revije *Isis* sta to poslanstvo večinoma opravljala *Zdravniški vestnik* in *Zobozdravstveni vestnik*, a je *Zdravniški vestnik* z letom 2019 nehal objavljati znanstvene članke s področja zgodovine medicine. Prispevke o zgodovini medicine objavlja še strokovna revija *Medicinski razgledi*. Večino člankov s tematiko zgodovine medicine je za te revije napisala prav prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec.

Dr. Zupanič Slavčeva je pri svojem delu prepoznala potencial literature v medicini na treh mestih: najprej na prvih Pintarjevih dnevih (1993)⁷⁹ ob spremljanju razstavi literarnih del zdravnikov literatov iz domačega in mednarodnega prostora, nastali v sodelovanju z NUK-om, v avli Medicinske fakultete⁸⁰ ter v zborniku *Med medicino in literaturo* (1994), nato pa še v strokovni knjigi *Z očmi zdravnice: ugledni pisci družno z medicino* (1997),⁸¹ v kateri je na primeru 19. tujih literatov razmišljala o njihovih literarnih pričevanjih o medicini, človekovem odnosu do nje, vprašanih zdravja, bolezni, smrti. Dramatiki, pisatelji, pesniki, zdravniki in lekarnarji, ki jih je vzela pod drobnogled in jih natančno ter vsestransko proučila, so: Axel Munthe, Somerset Maugham, sir Arthur Conan Doyle, Molière, Henrik Ibsen, Anton Pavlovič Čehov, Friedrich Schiller, Justinus Kerner, Arthur Schnitzler, Georges Duhamel, Alfred Döblin, Lev Nikolajev Tolstoj, Gustav Strindberg,

---

⁷⁸ Zupanič Slavec Z (ur.). *Med medicino in literaturo: ob 60-letnici predmeta Zgodovina medicine na MF v Ljubljani* [zbornik referatov]. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1995.

⁷⁹ Zupanič Slavec Z (ur.). *Med medicino in literaturo: ob 60-letnici predmeta Zgodovina medicine na MF v Ljubljani* [zbornik referatov]. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1995.

⁸⁰ Dolar J (avtor razstave), Zupanič Slavec Z (avtor razstave, mentor). *Med medicino in literaturo* [razstava literarnih del slovenskih zdravnikov in tujih zdravnikov ob 1. Pintarjevih dnevih od 16.–17. oktobra 1994, Medicinska fakulteta]. Ljubljana, Medicinska fakulteta, 1994.

⁸¹ Zupanič Slavec Z. *Z očmi zdravnice: ugledni pisci družno z medicino*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 1997.

James Joyce, Fraz Kafka, Béla Illés, Frigyes Karinthy, Lászlo Nemeth in Fjodor Mihajlovič Dostojevski.

V posredni povezavi med literaturo in medicino so bili leta 2004 tudi sedmi Pintarjevi dnevi na temo *Patografija in vpliv bolezni na življenje in delo znamenitih osebnosti*,⁸² kjer je med drugimi referati predstavila zdravnike patografe, ki so popisovali bodisi bolezni državnikov, pisateljev, pesnikov, dramatikov, ali so v svojih delih posegali v medicinsko tematiko obremenjeni z lastno boleznijo. V tem referatu pa ne našteva in opisuje zgolj likov ter literarnih imen in njihovih del, temveč se sprašuje tudi o etiki zdravniške molčečnosti. Istega leta je Zupanič Slavčeva v knjigi Hansa Bankla *Bolni Habsburžani, bolezni in počutje vladarske rodbine*, ki jo je v prevodu iz nemškega jezika pripravila za slovenski prostor, v spremni besedi⁸³ pojasnila pomen patografije oziroma medicinskih biografij pomembnih ljudi ter pomena preučevanja telesnih, predvsem pa duševnih anomalij in bolezni. Študije biografij bolnih ljudi kažejo, kako bolezen vpliva na življenje in delo obolelih, s kakšno močno voljo obvladujejo telesne šibkosti, kakšne taktike skrivanja bolezni uporabljajo, pa tudi, kaj vse ob svojih bolnikih doživljajo njihovi zdravniki, ki so to zapisali v dnevnikih, pisma, biografije in v druge zapise. Iz patografij pa se lahko tudi marsičesa naučimo, še zlasti to, da pomena bolezni pri vodilnih politikih in drugih, ki vladajo z močjo denarja ali družbene moči, ne gre podcenjevati.

Ob bok patografijam Zupanič Slavčeva postavlja tudi avtopatografije, v katerih pisatelji v obliki avtobiografske izpovedi opišejo lastno bolezen. Medicinska literatura namreč pozna patografijo, strokovni opis bolezni pomembne zgodovinske osebnosti, znanstvenika ali umetnika; pri čemer išče odgovor na vprašanje, kakšno vlogo je imela za njihovo delovanje, zgodovinsko nalogo, znanstveno kariero ali umetniško plodovitost. Avtopatografija pa dobi umetniško vrednost, ker pisec s sugestivno močjo vživetja naredi plastično vse, kar se nanaša na bolezen. Lastno doživetje opiše tako, da postane splošno zanimivo. Tak zapis je dragocenejši kot zdravniški pregled 2000 bolnikov.⁸⁴

⁸² Zupanič Slavec Z. Zdravniki pisatelji – patografi svojih varovancev = Doctors-writers – pathographists of their protegees (patients). V: Zupanič Slavec Z (ur.). *Patografija: vpliv bolezni na življenje in delo znamenitih osebnosti: Pathography – Influence of the disease upon life and work of the famous persons*. Sedmi Pintarjevi dnevi, mednarodno strokovno srečanje zgodovinarjev medicine ob 70-letnici predavanj zgodovine medicine na Medicinski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana, 18. in 19. 11. 2004 [zbornik povzetkov = abstract book]. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2004, str. 46–7.

⁸³ Zupanič Slavec Z. Obrazi patografije: znani oblastniki, njihove bolezni in zdravniki. V: Zupanič Slavec Z (ur.), Bankl H. *Bolni Habsburžani: bolezni in počutje vladarske rodbine*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2004, str. 147–60.

⁸⁴ Zupanič Slavec Z. *Z očmi zdravnice: ugledni pisci družno z medicino*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 1997, str. 121.

Tudi druga znanstvena ali strokovna dela Zupanič Slavčeve so preprede- na s citati iz literature, bodisi da so to vodilne misli na začetku poglavij ali celo uvodna poglavja, ali pa je delo pospremljeno z zgodovinsko izpričanimi povezavami med zdravniki, pisatelji in pesniki. Zaradi njene široke literarne razgledanosti in pripovedovalskega daru pa je tudi cenjena voditeljica števil- nih, ne samo medicinskih, ampak tudi različnih drugih prireditev, mdr. je več desetkrat govorila tudi na pogrebih svojih kolegov in kolegic iz medicine, saj je z njej lastno občutljivostjo in zavzetostjo za preminule napisala ganljive nekrologe. Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete pa je pod njenim vodstvom objavil kar nekaj dnevniških zapisov, prevodov ali drugih besedil zdravnikov, ki onkraj medicinskih diagnoz izpričujejo tudi duha časa ter obzorje piscev.

b) Medicina, likovna umetnost in arhitektura

Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec z enako zavzetostjo kot medicinsko humani- stiko in zgodovino medicine obravnava tudi likovno umetnost in arhitektu- ro, kar ni nenavadno, saj je poročena v družino gradbenikov in stavbenikov Slavec v Kranju. Prva njena monografija s tega področja obravnava *Rusko kapelico pod Vršičem* (2007),⁸⁵ ki so jo v spomin na trpljenje 10.000 do 12.000 ruskih vojnih ujetnikov med prvo svetovno vojno postavili preživeli tovariši leta 1916. Ruski vojni ujetniki so leta 1915 v težkih pogojih, v mrazu, ob ne- varnosti plazov, pomanjkanju hrane, oblačil, prezebli, ob pičli hrani, nast- njeni v slabo ogrevanih barakah, ob pogostih delovnih poškodbah, črevesnih nalezljivih in vročinskih boleznih, začeli graditi cesto čez visokogorski prelaz Vršič (1611 m), ker je bila to edina možna pot za preskrbo soške fronte. Pred- videno je bilo, da cesto zgradijo v pol leta. V hujših plazovih je ob gradnji 30 kilometrske ceste izgubilo življenje okoli 250 vojnih ujetnikov.⁸⁶ Posamične umrle tovariše so ruski vojni ujetniki pokopavali kjerkoli ob cesti, gomile

⁸⁵ Zupanič Slavec Z (ur.), *Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko-ruskih sre- čanj (1992–2006) = Russkaja časovnja pod perevalom Vršič: v svjazi s 15-letnem sloven- sko-rossijskih vstreč (1992–2006)*. Ljubljana, Unireal, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije = Ljubljana, Unireal, Naučno občestvo istorii ohrany zdorov'ja Slovenii, 2007.

⁸⁶ Zupanič Slavec Z. O knjigi. V: Zupanič Slavec Z (ur.), *Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006) = Russkaja časovnja pod perevalom Vršič: v svjazi s 15-letnem slovensko-rossijskih vstreč (1992–2006)*. Ljubljana, Unireal, Znanstve- no društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije = Ljubljana, Unireal, Naučno občestvo istorii ohrany zdorov'ja Slovenii, 2007, str. 45–47.

pa simbolično označili z lesenimi pravoslavnimi križi, v njihovo bližino ali nanje pa izrezljali napis Rus. Te križe je prekril čas. Večje skupine umrlih, npr. tiste, ki jih je zasul plaz spomladi 1916 in 1917 in jim potrgal glave, ude, zmečkal telesa, so vozili v Kranjsko Goro ter na grobišče pri Ruski kapelici sv. Vladimirja, ki so jo postavili na 8. serpentini, kjer je ob cesti stala poljska bolnišnica. Druga manjša ambulanta je bila še na 25. serpentini. Garaška gradnja ceste je za bližnjo Kranjsko Goro pomenila transportno obremenitev, saj je v kraj dnevno prihajalo tudi do 100 vlakov. Gibanje civilistov je bilo omejeno. Nasproti župnišča v hotelu *Pri pošti* so uredili bolnišnico, v kaplaniji prevezovalnico, na vrtu hotela *Slavec* pa *špital*, tam je vojska imela tudi močnejši električni agregat. Begunci iz Zgornjega Posočja so leta 1915 v kraj prinesli tifus, ki se je razširil v epidemijo, zaradi katere je do oktobra umrlo 50 ljudi. Pomožna zdravstvena postaja s telefonsko centralo je bila tudi pod Erjavčevo kočjo na Vršiču. Leta 1937 so ruske posmrtno ostanke s kranjskogorskega »soldaškega britofa« prenesli v skupno grobnico ob Kapelici in takrat je gradbenik Josip Slavec ob gradnji nove trase dela uničene ceste postavil kamnito piramido z ruskim napisom »Sinovom Rusije«. Na to mesto so pokopali tudi okostja, na katera so naleteli ob gradnji ceste. Sam si je nad 9. serpentinom ceste, na gorski jasi pod Prisojnikom postavil domovanje, ki ga planinci imenujejo Slavčevo kočjo, in bil kot najbližji sosed Kapelice moralni skrbnik poslednjega doma umrlih ruskih vojnih ujetnikov.⁸⁷

Po prvi svetovni vojni so se ob dnevu sv. Vladimirja konec julija vse do leta 1941 Rusi, ki so ostali v Sloveniji ter ruski emigranti iz Wranglove armade, tam spoštljivo poklanjali preminulim. Tradicija srečevanj je zaživela spet v šestdesetih letih 20. stoletja, leta 1992 pa je tast Zvonke Zupanič Slavec Saša Slavec, ki je bil hkrati tudi »vršiški sosed«, dal pobudo za oživitve slovensko-ruskih srečanj. Zasebna pobuda je prerasla v pomembna meddržavna srečanja ob Kapelici, po katerih so Slavčevi precej let gostili tudi tradicionalne piknike pri svoji hiši le pet minut hoda nad Kapelico. Ob petnajstletnici oživitve shodov leta 2007 je dr. Zupanič Slavčeva spisala, pripravila in uredila delo, za katero so prispevali besedila zgodovinarji in konservatorji, uvodnike pa predstavniki slovenske katoliške in ruske pravoslavne cerkve, državni predstavniki in veleposlaniki, poleg besedil pa je opremljena še s številnimi

---

⁸⁷ Zupanič Slavec Z. Ruska kapelica – rodovom v spomin in opomin. Vršiška cesta in ruski vojni ujetniki (1915–1917). V: Zupanič Slavec Z (ur.), *Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006) = Russkaja časovnja pod perevalom Vršič: v svjazi s 15-letnem slovensko-rossijskih vstreč (1992–2006)*. Ljubljana, Unireal, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije = Ljubljana, Unireal, Naučno občestvo istorii ohrany zdorov'ja Slovenii, 2007, str. 77, 79, 87, 91, 93, 95, 109, 115.

dokumentarnimi fotografijami.⁸⁸ Podpredsednica ruske dume je Zupanič Slavčevo povabila na knjižno predstavitev knjige v rusko dumo, kjer je bila z državniško delegacijo oktobra 2007.

Druga knjiga s področja stavbarstva je posvečena življenju in delu stavbenika Josipa Slavca (1901–1978), pomembnega graditelja mostov, državnih cest, gorenjskih hotelov, kavarn, vil, kopališč, bolnišnic in zdravstvenih domov. Zvonka Zupanič Slavec je slikovno znanstveno monografijo *Dosežki slovenskega gradbeništva (1918–1941) in stavbenik Josip Slavec*⁸⁹ leta 2011 uredila in opremila z okoli 400 fotografijami iz družinske dediščine. Ob drugih piscih – gradbeniku, geologu in arhitektu sta s hčerko zdravnico napisali poglavje v počastitev in ponos močeve družinske gradbene tradicije in ob 110-letnici rojstva njegovega deda. Nekatere stavbe iz Slavčeve gradbene dediščine so vpisane v register kulturne dediščine (hotel Stara pošta, tovarna IKA v Kranju – danes delikatesa, Sokolski dom na Bledu), nekatere so že porušene in so na njihovem mestu zgradili novejše (npr. hotel Park na Bledu, hotel Jelen v Kranju, delno je bil leta 1943 zbombardiran tudi železniški most čez Savinjo pri Zidanem Mostu), večina pa jih še služi svojemu namenu. Gradnja nekaterih Slavčevih stavb je bila tudi likovno upodobljena (Avgust Andrej Bucik, Rajko Slapernik). Ob monografiji je Zvonka Zupanič Slavec pripravila razstavi, eno v Rovih pod starim Kranjem o gradnjah Josipa Slavca v Kranju⁹⁰ in drugo v Galeriji Kranjske hiše s predstavitev celotnega njegovega opusa, ter zloženci (o razstavi in o stari Pošti).⁹¹ Poskrbela je tudi za pripravo bronastega doprsnega kipa Josipa Slavca na stavbi Stare pošte, ki ga je soodkrila Inženirska zbornica Slovenije. Josipa Slavca so ob začetku 2. svetovne vojne angažirali tudi za gradnjo infekcijske stavbe bolnišnice na Golniku, izdelavo bolnišnice Franja v Cerknem leta 1944, v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja pa za vodenje gradnje in nadzor kranjskega zdravstvenega doma, zobnega dispan-

⁸⁸ Zupanič Slavec Z. O knjigi. V: Zupanič Slavec Z (ur.), *Ruska kapelica pod Vrščem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006) = Russkaja časovnja pod perevalom Vršč: v svjazi s 15-letnem slovensko-rossijskih vstreč (1992–2006)*. Ljubljana, Unireal, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije = Ljubljana, Unireal, Naučno občestvo istorii ohrany zdorov'ja Slovenii, 2007, str. 45–47.

⁸⁹ Zupanič Slavec Z, Budkovič T, Fister P, Humar G, Slavec K. *Dosežki slovenskega gradbeništva (1918–1941) = [Slovenian civil engineering achievements (1918–1941)]: opus stavbenika Josipa Slavca (1901–1978) = [the work of constructor Josip Slavec (1901–1978)]: ob 110-letnici rojstva: znanstvena in slikovna monografija*. Ljubljana, Unireal, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2011.

⁹⁰ Zupanič Slavec Z (avtor razstave). *Kranjska gradbena dediščina: Josip Slavec: podjetnik in stavbenik (1901–1978)*, 2011.

⁹¹ Zupanič Slavec Z. *Josip Slavec: podjetnik in stavbenik (1901–1978): kranjska gradbena dediščina [zloženska]*. Fotografije: Saša Slavec, Lev Lisjak Rebolj; oblikovanje: Lev Lisjak Rebolj. Kranj, Zavod za turizem, 2011.

zerja, reševalne postaje in porodnišnice, novogradenj in prenov v bolnišnici Golnik, zdravstvenih domov in postaj v Preddvoru, na Jezerskem, Cerkljah in Stražišču ter drugo. Josip Slavec je bil kot večina drugih »kapitalistov« po vojni razlaščen, iz njegove firme je nastal Gradis, njegova domača hiša pa je še danes v Kranju v funkciji Ljudske univerze. Ob začetku gradnje nove stavbe ljubljanskega kliničnega centra so ga dvakrat prišli nagovarjat, da bi prevzel gradbeni nadzor, a je zaradi starosti delo odklonil.

Stavbenik Josip Slavec je imel med drugo svetovno vojno malo dela, zato pa so v njegovih mizarskih delavnicah nastajali tudi izdelki umetne obrti za družinsko uporabo. Te je Zvonka Zupanič Slavec predstavila še v kompletu devetih črno-belih kartic v lično opremljeni ovojnici *Elegantna masivnost in udobnost: Notranja oprema v domu družine Slavec = The elegance of massiveness and comfort: The interior of the Slavec family home* (2011).⁹² Na karticah je predstavljen del notranje opreme v Slavčevi družinski hiši v Kranju. Načrte zanjo je zrisal učenec Jožeta Plečnika arhitekt Danilo Fürst. Predmetom za vsakdanjo rabo (stoli v jedilnici, servirna mizica, rustikalna kredenca, oprema za jedilnico, rustikalni stoli za vinsko klet, pečnice kamina, vrata vinskega hrama) je oplemenitil videz, pri čemer je sledil vzorom svojega učitelja. Izdelavo iz javorjevega lesa je prevzel ruski rezbarski mojster Kuhovsky iz Ribna pri Bledu.

Zvonka Zupanič Slavec je bila pred proučevanjem družinske gradbeniške in stavbne dediščine leta 1999 tudi avtorica besedila še ene podobne zbirke dvanajstih barvnih kartic in razstave o Zavodu za zdravstveno zavarovanje Slovenije (ZZZS) *Hiša z dušo = The House That Has a Soul* (avtor fotografij je bil Brane Cvetkovič).⁹³ Leta 1922 je češki gradbenik inž. dr. Miroslav Kasal zrisal prvi načrt za palačo Okrožnega urada za zavarovanje delavcev (OUZD) v Ljubljani. Ker pa njegov razkošni načrt ni bil gmotno uresničljiv, je zasnoval za polovico manjšo zgradbo, olepšano z bogatim neosecesijskim dekorjem. Gradnja je stekla leta 1923, leta 1958 pa so ji dogradili nadstropje. Uprava Okrožnega urada je imela jasno predstavo o svojem poslanstvu in je temu primerno tudi likovno opremila hišo. Hotela je, da bi hiša že simbolno izražala zaščito zaposlenih pred boleznimi in poškodbami, zato so naročili umetniška dela, ki bi podpirala to zamisel (npr. kipar Lojze Dolinar je naredil reliefa Delo in Skrb za delo ob vhodnem portalu, Rihard Jakopič je naslikal olje

⁹² Zupanič Slavec Z (zamiseln in besedilo). *Elegantna masivnost in udobnost: Notranja oprema v domu družine Slavec = The elegance of massiveness and comfort: The interior of the Slavec family home* [kartice]. Fotografije: Miran Kambič; oblikovanje: Metka Žerovnik, [Kranj, 2011].

⁹³ Zupanič Slavec Z. *Hiša z dušo: sedež Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije v Ljubljani = The house that has a soul: the seat of the Health Insurance Institute of Slovenia in Ljubljana*. Ljubljana, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 1999.

Katastrofa. Ta veličastna polkrožna slika z osrednjim likom Kristusa zdravitelja iz leta 1930, največje Jakopičevo oljno delo, je v osrednji dvorani, zato je Zvonka Zupanič Slavec predlagala, da se dvorana poimenuje po umetniku. Tako imamo tam danes Jakopičevo dvorano. Leta 1999 je ZZZS naročil tudi fontano *Arbor vitae*, drevo življenja, pri akademskem kiparju Dragu Tršarju. *Ob 110-letnici zdravstvenega zavarovanja pri Slovencih* je Zvonka Zupanič Slavec v pokritem atriju ob dvorani postavila tudi svojo najboljše razstavo, in sicer o zgodovini te institucije na več kot 20 dvometrskih panojih, opremljenih z najpomembnejšimi likovnimi deli s področja dela, zdravja in bolezni, ki jih je oblikoval Miljenko Licul. O razvoju zdravstvenega zavarovanja na Slovenskem in njegovem pomenu je napisala tudi krajši knjižici v slovenskem⁹⁴ in angleškem⁹⁵ jeziku⁹⁶ leta 1999 in v slovenščini leta 2019.⁹⁷

Da prof. dr. Zvonko Zupanič Slavec ob medicinski dediščini močno navdihujejo tudi estetika in vizualne podobe, ni nobenega dvoma, saj je v svoji bogati znanstveni karieri pripravljala še številne druge občasne ali stalne razstave, zlasti v galeriji Medicinske fakultete in v avli Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani, pa tudi po gimnazijah, knjižnicah in drugje. S svojo medicinsko razstavno dejavnostjo je začela kmalu zatem, ko je prevzela vodenje Inštituta za zgodovino medicine leta 1992 in s tem vpeljala v njegovo delovanje nove dimenzije. Ima veliko afiniteto do likovne umetnosti, zato je bila članica Likovne skupine Leon Koporc KUD-a Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher. Medicinsko znanje popularizira tudi skozi umetnost in s tem plemeniti vse, ki pridejo v stik s temi deli.

Prvo razstavo literarnih del slovenskih zdravnikov in tujih zdravnikov na Medicinski fakulteti je pripravila leta 1994 ob 1. Pintarjevih dnevih, ki jih je prav tako zasnovala in vodila skupaj z Znanstvenim društvom za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije in Medikohistorično sekcijo Slovenskega zdravniškega društva do leta 2008, ko so zaradi splošnih varčevalnih ukrepov v Sloveniji in histerije z vse hujšimi zategovanji pasu na področju znanosti in kulture tudi ugasnili. Nato so sledile potujoča razstava o aidsu s kolegico Evito Leskovšek leta 1997 (razstavljeno na letališču, železniških postajah, v nakupovalnih centrih ...), razstava del zobozdravnika, akvarelista in karikaturlista Roberta Hlavatyja v avli Kliničnega centra ob 100-letnici njegovega rojstva – veliko slik krasi novo stavbo Medicinske fakultete. Sledile so razstava

⁹⁴ Zupanič Slavec Z. *Zdrava setev – plodna žetev: ob 110-letnici zdravstvenega zavarovanja pri Slovencih*. Ljubljana, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 1999.

⁹⁵ Zupanič Slavec Z. *Healthy seed – abundant crop: 110 years of health insurance amongst the Slovenian people*. Ljubljana, Health Insurance Institute of Slovenia, 1999.

⁹⁶ Ustno pričevanje Zvonke Zupanič Slavec 20. 11. 2018.

⁹⁷ Zupanič Slavec Z., *Razvoj zdravstvenega zavarovanja pri Slovencih: 1889–2019*. Ljubljana, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 2019.

v Centralni medicinski knjižnici leta 1999 o slovenskih učbenikih in študiju medicine in stomatologije od 1919 do 1999, kar je izdala v posebni bibliografiji Medicinske fakultete⁹⁸ ter istega leta razstava medicinske slikarke Smiljane Didek s slikami mikroskopskih del za patologijo, histologijo in anatomijo. Te slike so bile tudi vodilna oprema prvega učbenika patologije (Hribar 1951) pri nas.⁹⁹ V Gorenjskem muzeju Kranj je o bolnišnici Golnik ob njeni 80-letnici leta 2001 v soavtorstvu pripravila razstavo o zgodovini te zdravstvene ustanove. Ob izidu knjige o zdravniku Franu Viljemu Lipiču (1799–1845)¹⁰⁰ je leta 2003 pripravila razstavo o njegovi ljubljanski ustvarjalni dediščini. Na Dunaju je leta 2004 ob vstopu Slovenije v EU v soavtorstvu pripravila razstavo z osrednjo svečanostjo v Avstrijskem državnem arhivu o slovensko-avstrijskih medicinskih stikih. Tam je predstavila tudi identifikacijsko študijo o družinski povezanosti lobanj grofov Celjskih. Hkrati je to razstavo, skupaj z likovno upodobitvijo nekaterih grofov, delom Rudija Španzla, postavila na ogled tudi v Pokrajinskem muzeju Celje in v skromni modifikaciji v Mali galeriji Kliničnega centra. V soavtorstvu je postavila tudi dve razstavi: leta 2006 o razvoju slovenskega javnega zdravstva med leti 1918 in 1941 v Mali galeriji Kliničnega centra in leta 2011 na Medicinski fakulteti o jetiki v slikah golniškega sanatorija (1921–1965). Leta 2009 je v soavtorstvu s kirurškimi medicinskimi sestrami postavila veliko razstavo o ljubljanski kirurški kliniki skozi čas in leta 2010 razstavo o Univerzitetnem kliničnem centru v Ljubljani. V njegovi avli je leta 2013 v soavtorstvu pripravila stalno razstavo o ljubljanski bolnišnici ob njeni 225-letnici in 35-letnici nove stavbe Kliničnega centra, v avli Medicinske fakultete pa stalno razstavo portretov prvih učiteljev popolne Medicinske fakultete, slikarja Henrika Krnca. V Modrem salonu UKCL je leta 2014 razstavila slike stavbne dediščine vseh prvih stavb ljubljanske bolnišnice, ki jih je po njeni zasnovi zrisal slikar Henrik Krnec in so postale stalna oprema. Pred tem je leta 2012 v strokovni reviji *Isis* objavila več prispevkov o vseh medicinskih stavbah ter drugih stavbah v bližini bolnišnice, kot npr. Meksika ali Prisilne delavnice ali Šempetrska kasarna. Podatke o medicinski stavbni dediščini je mdr. preverjala tudi na fakulteti za arhitekturo. Zbrala je tudi slikovno gradivo o vseh kipih z medicinsko vsebino ter za medicinske

⁹⁸ Zupanič Slavec Z, Rožič A, Arhar M. *Bibliografija učnega gradiva na Medicinski fakulteti: (1919–2002)*. Ljubljana, Medicinska fakulteta, Medicinski razgledi, 2003.

⁹⁹ Hribar F. *Uvod v splošno in morfološko patologijo*. Ljubljana, Medicinska visoka šola, 1951.

¹⁰⁰ Lipič F V. *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.

in farmacevtske zbirke, ki jih je leta 2016 popisala ter objavila v reviji *Isis*.¹⁰¹ Leta 2014 je na Medicinski fakulteti postavila tudi enomesečno razstavo v počastitev reformatorja kirurgije prof. dr. Eda Šlajmerja ob njegovi 150-letnici rojstva, ki je nato obiskala še nekaj razstavišč. Leta 2015 je sodelovala s Tehniškim muzejem Slovenije pri razstavi Biomedicinska tehnika v Sloveniji: s tehniko do zdravja, ki je s plakati gostovala tudi v avli UKCL.¹⁰² Izjemna je bila tudi razstava v NUK-u o zgodovini anatomije,¹⁰³ ki je kasneje gostovala na Medicinski fakulteti, UKCL in na nekaterih gimnazijah. Leta 2017 pa je v soavtorstvu v avli UKCL predstavila še občasno razstavo o slovenski medicinski zbirki in razstavo o škodljivosti tobaka.¹⁰⁴ Poleg navedenega je poročala o medicinskih zanimivostih pri različnih slikarjih, npr. Fridi Kahlo¹⁰⁵ in Egonu Schieleju.¹⁰⁶ Ob stoletnici Medicinske fakultete 2019 je pripravila razstavi o medicinski zbirki Inštituta za zgodovino medicine,¹⁰⁷ angažirala pa se je tudi pri izdelavi in postavitvi doprsnega kipa Alfreda Šerka.¹⁰⁸

Ob tem je treba tudi poudariti, da je likovno in še zlasti fotografsko skrbno opremila večino monografij ter člankov, kjer je to dovoljevala uredniška politika. Tako so njene biografske ter institucionalne zgodovine slovenskega zdravstva ter tematske monografije opremljene s po več sto fotografijami ali risbami, za katere je naročnik posebej najemal fotografe in umetnike, da so za namen objave dokumentirali utrip dela in življenja v bolnišnicah

¹⁰¹ Zupanič Slavec Z. Pomniki medicinske preteklosti na Slovenskem: 1. del in 2. del. *Isis: glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 2016, 25(6), str. 77–83; 2016, 25(7), str. 67–72.

¹⁰² Erhatic Šinik R (avtor, ur.), Jarh O (avtor, ur.), Jarm T, Magjarevič R, Miklavčič D (avtor, ur.), Reberšek S, Šuhel P, Zupanič Slavec Z, Zazula D. *Biomedicinska tehnika v Sloveniji: s tehniko do zdravja*. Ljubljana, Založba FE, 2015.

¹⁰³ Zupanič Slavec Z, Svoljšak S (avtor, prevajalec, ur.). *Ko mrtvi žive uče: anatomija skozi čas: ob petstoletnici rojstva začetnika znanstvene anatomije Andreasa Vesaliusa (1514–1564) = When the dead teach the living: anatomy through time: in commemoration of the 500th birth anniversary of the pioneer of scientific anatomy Andreas Vesalius (1514–1564)*. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2015.

¹⁰⁴ www.cobiss.si [Oktober 2019].

¹⁰⁵ Zupanič Slavec Z, Slikarska ikona Frida Kahlo (1909 [!] –1954). *Isis: glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 2011, 20(1), str. 33–5.

¹⁰⁶ Tomazo-Ravnik T, Zupanič Slavec Z. Avstrijski portret črnih tonov Egon Schiele (1890–1918): razstava ob ekskurziji »Medicinski Dunaj« ljuubljskih študentov medicine. *Isis: glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 2011, 20(6), str. 56–7.

¹⁰⁷ Zupanič Slavec Z. *Medicinska zbirka se na ogled postavi: Inštitut za zgodovino medicine v čast 100-letnici Medicinske fakultete: razstava v razstavišču Centralne medicinske knjižnice UL MF (Vrazov trg 2/1) med 1. 7. in 30. 8. 2019.*

¹⁰⁸ Zupanič Slavec Z. *Alfred Šerko: (1879–1938): protagonist Medicinske fakultete v Ljubljani: odkritje doprsnega kipa ob 100-letnici Medicinske fakultete*, 16. oktober 2019, Ljubljana.

(npr. Bolnišnica Golnik,¹⁰⁹ Diagnostični center Bled,¹¹⁰ kirurgija srca in ožilja UKC,¹¹¹ Rojstvo, čudež življenja v medicini, fotografiji in poeziji¹¹²) ali akademske slikarje, da so izrisali podobe ljudi in v risbo ujeli poglobitve karakterne poteze slovenskih zdravnikov (Podobe zdravnikov – v sodelovanju z Borutom Pečarjem,¹¹³ Iz rok v roke, iz roda v rod – s Henrikom Krnecom,¹¹⁴ lobanje Celjskih grofov – z Rudijem Španzлом,¹¹⁵ Transplantacijska medicina – z Radkom Okretičem¹¹⁶). Likovne opreme teh publikacij so integralni del besedila, ki pretanjeno pripoveduje vzporedne zgodbe z bogatimi podnapisi. Novejše, nearhivske fotografije so v njenih publikacijah predstavljene po etičnih standardih za priobčitev občutljivih podatkov, npr. obrazi nekaterih bolnikov so zamegljeni, pri vseh fotografijah pa je fotograf v dogovoru z avtorico pridobil soglasje predstavljenih. V času pisanja nekaterih monografskih del je tudi njen dom dihal s slikovno opremo knjige v nastajanju, na katerih je kombinirala in premikala to gradivo, dokler ni našla najoptimalnejše vizualne podobe k določenemu poglavju (npr. Tuberkuloza,¹¹⁷ Prvi učitelji

¹⁰⁹ Zupanič Slavec Z. *Bolnišnica Golnik – Klinični oddelek za pljučne bolezni in alergijo: ob desetletju samostojnosti 1998–2008 = University Clinic of Respiratory and Allergic Diseases Golnik: a decade of independence 1998–2008*. Golnik, Bolnišnica – KOPA, 2008.

¹¹⁰ Zupanič Slavec Z, Gorenšek Moškon M. *Diagnostični center Bled (1992–2012) in dr. Milan Gorenšek (1940–2004)*. Bled, Diagnostični center, 2013.

¹¹¹ Zupanič Slavec Z. *Razvoj slovenske kirurgije srca: ob 50-letnici prve operacije na odprtem srcu (1958–2008) = Development of Slovenian heart surgery: the 50th anniversary of the first open-heart surgery (1958–2008)*. Ljubljana, Klinični oddelek za kirurgijo srca in ožilja Univerzitetnega kliničnega centra = Department of Cardiovascular Surgery, University Medical Centre Ljubljana, 2008.

¹¹² Zupanič Slavec Z., et al. *Rojstvo = Birth: čudež življenja v medicini, fotografiji in poeziji = miracle of life through medicine, photography and poetry: znanstvena in umetniška monografija*. Ljubljana, Ginekološka klinika Univerzitetnega kliničnega centra; [Celje], Celjska Mohorjeva družba, 2011.

¹¹³ Pečar B, Zupanič Slavec Z. *Podobe zdravnikov: malo za šalo, malo zares: 140 slovenskih zdravnikov v portretni karikaturi*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher, 1999.

¹¹⁴ Zupanič Slavec Z. *Iz rok v roke, iz roda v rod: Slovensko zdravniško društvo in njegovi predsedniki: ob 140-letnici ustanovitve: znanstvena monografija*. Ljubljana, Slovensko zdravniško društvo, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2001.

¹¹⁵ Zupanič Slavec Z. *New method of identifying family related skulls: forensic medicine, anthropology, epigenetics*. Wien, New York, Springer, 2004.

¹¹⁶ Avsec D (ur.), Zupanič Slavec Z (ur.). *Razvoj transplantacijske medicine v Sloveniji: programi, smernice in perspektive*. Ljubljana, Zavod RS za presaditve organov in tkiv Slovenija-transplant, Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2016.

¹¹⁷ Zupanič Slavec Z, Slavec K (ur.). *Tuberkuloza: kuga 19. in 20. stoletja na Slovenskem: na primeru sanatorija Golnik 1921–1998*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Golnik, Bolnišnica, 2009.

popolne Medicinske fakultete¹¹⁸). Da je zmogla zapisati tako celovite in kompleksne zgodovine slovenskega zdravstva, je občasno za tehnično podporo in najnujnejšo logistiko, ki raziskovalcu sicer vzame precej časa, npr. za izdelave shem ali tabel po njenih podatkih, ali pa zgolj za prevzem knjig na različnih lokacijah, segala v lastni žep.¹¹⁹ Njene institucionalne, biografske in tematske monografije je že v času nastajanja po poglavjih recenziralo več zdravnikov, tako da so predstavljeni podatki z medicinskih in zgodovinskih vidikov zelo natančni, podrobni in nazorni.

Z likovnostjo je vezana tudi njena priprava kartic *Iz slovenske zdravstvene tradicije* (1998),¹²⁰ ki jih je po njenih zamislih fotografiral Dragan Arrigler. Poleg kartic je nato leta 2001 iz tega izdelala še veliki stenski koledar *Narodovo zdravje naj bo vrhunski zakon*, ki je bil uvrščen med najlepše koledarje leta 2001 v Cankarjevem domu, izdala pa ga je zavarovalnica Vzajemna. Za revijo *Isis* je pripravila celoletne naslovnice za šest letnikov, in sicer s tematikami iz zgodovine medicinske tradicije (1997), o prvih slovenskih znanstvenikih, velikih slovenskih zdravnikih (2009), prvih učiteljih (popolne) Medicinske fakultete (2010, 2011), o medicinskih stavbah v Ljubljani (2012), o medicini v upodabljaški umetnosti (2013) ter Nobelovcih in njihovem vplivu na slovensko medicino (2015). Naslovnice Nobelovcev je pripravljala tudi za *interni časopis Kliničnega centra Ljubljana* (npr. 2000 – Marie Sklodowska Curie, Robert Koch, Ivan Petrovič Pavlov, Ramon Y. Cajal, 2001 – Paul Erlach). Zdravje in bolezen v upodabljaški umetnosti bo tudi njena naslednja knjiga, ki večinoma že napisana čaka v predalu, da bo leta 2020 izšel še tretji zvezek *Zgodovine zdravstva in medicine na Slovenskem*.¹²¹

Zvonka Zupanič Slavec je odlična poznavalka medicinske stavbne dediščine in ikonografije, kužnih znamenj, votivnih kipov in slik z medicinsko vsebino in vsako leto vodi po Ljubljani študente medicine in druge, ki jih zanima medicinska preteklost mesta. Podobno vsako leto že desetletje in pol vodi svoje študente s tremi avtobusi na ekskurzijo po medicinskem Dunaju. Pozna vsak upodobljen medicinski detajl, slike zavetnikov v medicini po različnih cerkvah in jih predstavlja javnostim. S spominsko ploščo je ob 100-letnici ljubljanskega potresa (1995) obeležila stavbo, kjer je stala prva civilna bolnišnica v Ljubljani, tj. nasproti nekdanje kavarne Evropa oziroma diagonalno od Figovca (na

¹¹⁸ Zupanič Slavec Z. *Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Društvo Mohorjeva družba, 2012.

¹¹⁹ Ustno pričevanje Zvonke Zupanič Slavec 21. 11. 2018.

¹²⁰ Zupanič Slavec Z. *Iz slovenske zdravstvene tradicije = From Slovenian health tradition*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1998 (12 slik).

¹²¹ Ustno pričevanje Zvonke Zupanič Slavec 21. 11. 2018.

Ajdovščini). O ljubljanskem potresu je istega leta pripravila tudi simpozij v okviru Pintarjevih dni in zbornik¹²² Bila je tudi v komisiji za poimenovanje Bleiweisove ulice v Ljubljani, ki je poimenovana po Janezu Bleiweisu, zdravniku, uredniku in politiku.¹²³ Leta 2004 je pripravila 20-minutno trojezično zgoščenko s 300 fotografijami ter glasbo o Ljubljani,¹²⁴ ki je nastala iz velike prireditve v Gallusovi dvorani Cankarjevega doma ob mednarodnem kongresu patologov, za katerega je pripravila umetniški program in prireditev tudi povezovala. Bila je tudi članica upravnih odborov Slovenske matice in Vodnikove domačije.

Poleg naštetega je Zupanič Slavčeva še pobudnica, avtorica, scenaristka, režiserka in povezovalka v nekaj dokumentarnih filmih ali video publikacijah, ki promovirajo slovenske zdravstvene institucije (npr. bolnišnico Golnik, 2011), pomembne osebnosti slovenske medicine (npr. Marka Gerbca, 1994, Friderika Pregla, 2004) predstavljajo medicino in njene dosežke (npr. identifikacijo lobanj celjskih grofov, 1998, anatomijo in karikature Leonarda da Vincija, 2000, gripo 2009–2010) ali delovanje KUD-a Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher ter pomena umetnosti pri zdravljenju (2012). Njihovo poslanstvo je predstavila tudi v dveh samostojnih publikacijah leta 1997,¹²⁵ 2010¹²⁶ in v enournem filmu.

---

¹²² Zupanič Slavec Z (ur.). *Medicinski in socialni pogledi na ljubljanski potres 1895: ob 50-letnici Inštituta za zgodovino medicine in 100-letnici bolnišnice na Zaloški cesti v Ljubljani. Pintarjevi dnevi [tudi] Srečanje zgodovinarjev medicine Alpe-Jadran, Ljubljana, 20.–21. 4. 1995. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1995.*

¹²³ Ustno pričevanje Zvonke Zupanič Slavec 21. 11. 2018

¹²⁴ Zupanič Slavec Z. *Ljubljana v kalejdoskopu: multimedijiški CD s 300 fotografijami, govorenim slovenskim, angleškim in nemškim besedilom ter glasbo = multimedia CD with 300 pictures and text in Slovene, English and German enriched with music = Multimedia-CD mit 300 Aufnahmen mit Text in slowenischer, englischer und deutscher Sprache, unterlegt mit Instrumentalaufnahmen. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture = Scientific Society for the History of Health Culture of Slovenia = Wissenschaftsverein für die Geschichte der Gesundheitskultur Sloweniens, 2004. 1 el. optični disk (CD-ROM).*

¹²⁵ Zupanič Slavec Z (ur.). *Kratka predstavitev Kulturno-umetniškega društva Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher iz Ljubljane = A short introduction of the Culture and Arts Society of the University Medical Centre and Medical Faculty dr. Lojz Kraigher in Ljubljana. Ljubljana, Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher = Culture and Arts Society of the University Medical Centre and Medical Faculty dr. Lojz Kraigher, 1997.*

¹²⁶ Zupanič Slavec Z (ur.). *Ars medici 2009: ob 30-letnici Kulturno-umetniškega društva Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher (1979–2009). Ljubljana, Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2010.*

RAZPRAVA

Analiza in primerjava temeljnih monografskih del dr. Zvonke Zupanič Slavec sta izrisali njene glavne raziskovalne usmeritve in meddisciplinarna povezovanja ter vplive medicinske humanistike od drugeje. Za namen tega članka so bili namenoma zaradi omejenega prostora in morebitne preobsežnosti izpuščeni druga znanstvena dela, kot so znanstveni članki, deli znanstvenih monografij ali zbornikov, njeno leksikografsko, terminološko in kongresno delo, upoštevana pa so bila vsa monografska in večina uredniških del. Že ta, zbrana na kupu, so tako fizično zajetna, da bi zlahka napolnila dve samokolnici. Zato je bilo treba dela razvrstiti po neki logiki in vpeljati rdečo nit, ki ji bo bralec –zdravnik ali humanist – z zanimanjem sledil. Za operativno najbolj vzdržno se je izkazala struktura, kot je uporabljena v članku: torej od del, ki so zelo povezana z medicino, zgodovino medicine in javnega zdravja, do bolj interdisciplinarnih del, ki pokrivajo tako preplet medicine, etnologije, literature, likovne in glasbene umetnosti. Ta raziskovalna usmeritev je bila toliko bolj logična tudi zato, ker je Zvonka Zupanič Slavec že desetletja aktivna tudi na kulturno-umetniškem področju, v skrbi za humanizacijo zdravstva v najširšem pomenu besede, kjer se volontersko udejstvuje, njeno humanitarno delo pa je del njenega poslanstva, nekaj, s čimer se tudi identificira. Zaveda se terapevtske moči besede in to prenaša ne le v svoje vsakdanje življenje, ampak tudi in predvsem v svoje pedagoško in javno delo.

Kljub obsežnemu znanstvenemu opusu, ki je bil temelj te predstavitve, pa branje njenih del ni bilo duhamorno početje. Najprej te prevzame občudovanje ob dosledni izrabi dokumentarnih pisnih in slikovnih virov ter aktualizacija zgodovinsko medicinskih spoznanj, potem natančna in estetsko dovršena tehnična in tenkočutna jezikovna izvedba knjig, za katere je, razen nekaj, sredstva za natis pridobila z lastnimi menedžerskimi sposobnostmi, in nenazadnje, njena vsesplošna erudicija, prepletena s plemenito idejo, da je in da naj bo zdravje za vse.

Ob številnih pogovorih in osebnih srečanjih z raziskovalko in profesoricco Zupanič Slavčevo ter skupnem delu na Inštitutu za zgodovino medicine Medicinske fakultete v Ljubljani pa sem bila osebno tudi ganjena nad njenim odnosom do študentov in zdravnikov, nad dostojanstvom in pozornostjo, s katero zasipa ljudi okoli sebe in nad redkimi ter vse bolj ogroženimi vrlinami v akademskem svetu – plemenito kolegialnostjo, neponarejeno prisrčnostjo ter odsotnostjo zavisti. Njen življenjski jubilej, šest raziskovalno plodnih desetletij in 85. obletnica poučevanja zgodovine medicine na Univerzi v Ljubljani sta bila vsekakor odlična povoda za pregled bogatih raziskovalnih izsledkov. K temu razlogu pa se je pridružilo še dejstvo, da je s svojo bibliografijo in v močni konkurenci prijavljenih v letu 2019 v konzorciju evropskih raziskovalcev

iz Nemčije, Poljske in Hrvaške uspela pridobiti sredstva na evropskem raziskovalnem projektu HERA (Humanities in the European Research Area) z naslovom *Healthcare as a Public Space*.

ZAKLJUČEK

Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec s svojim znanstveno-strokovnim opusom na področju zgodovine medicine in medicinske humanistike predstavlja neprešežen in nedosežen ideal znanstvenice, ki predano, garaško in prožno sledi lastni notranji motivaciji in potrebi po ohranitvi ter čim širši predstavitvi slovenske medicinske in zdravstvene dediščine. Njeno poglobljeno znanje in številni talenti so cenjeni v domačem in mednarodnem prostoru tudi onkraj medicine, v znanstvenih disciplinah, kot so zgodovina, etnologija, umetnostna zgodovina, glasba, arhitektura, likovna umetnost. S svojim delom prispeva k širšemu kulturnemu uveljavljanju načel slovenskega zdravništva ter krepi humanistične in obče humanitarne vrednote.

Ob tem ji želim, da bi njeno delo ne ostalo le relikv, ko se bo čez čas upokojila, temveč da bo Medicinska fakulteta v Ljubljani ne samo upravičeno ponosna na njene raziskave, ampak tudi, da bo imela potrebo nadaljevati od teh trdnih zgodovinsko medicinskih in medicinsko humanističnih temeljev dalje s tem, da bo ohranila in primerno kadrovske zapolnila Inštitut za zgodovino medicine.

Napisano ob 100-letnici Univerze v Ljubljani, 85-letnici poučevanja zgodovine medicine na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani in ob 60. življenjskem jubileju Zvonke Zupanič Slavec.¹²⁷

LITERATURA

V. Antolič, J. Balažič, M. Bilban, R. Dežman, B. Ermenc, N. Gale, A. Grad, M. Hawlina, J. Jan, V. Jevtič, K. Jezernik, B. Kobal, I. Kopač, S. Koren, N. Košir, V. Kotnik, V. Koželj, C. Kržišnik, T. Lunder, A. Manohin, Č. Marinček, T. Marš, M. Ovsenik, J. Petrinja, F. Pikelj, A. Plemenitaš, S. Pogačnik, P. Poredoš, K. Prunk, D. Ravnik, A. Rožič, Z. Rudolf, U. Skalerič, J. Sketelj, V. Smrkolj, L. Stanovnik, V. Starc, J. Stare, S. Svetina, D. Šuput, I. Švab, M. Švagan, M. Tomori, D. B. Vodušek, N. Zidar, M. Zorc, Z. Zupanič Slavec, M. Žargi, S. Ribarič (ur.). *90 let Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani [1919–2009]*. Ljubljana, Medicinska fakulteta, 2009.

¹²⁷ Prof. dr. Zvonki Zupanič Slavec se zahvaljujem za odkritosrčno sodelovanje, številna prijetna formalna in neformalna druženja, posojeno in poklonjeno literaturo ter strokovni pregled besedila.

D. Avsec (ur.), Zupanič Slavec Z (ur.). *Razvoj transplantacijske medicine v Sloveniji: programi, smernice in perspektive*. Ljubljana: Zavod RS za presaditve organov in tkiv Slovenija-transplant. Celje. Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2016.

R. Charon, *Narrative Medicine: Honoring the Stories of Illness*. Oxford University Press, 2006.

J. Dolar, (avtor razstave), Zupanič Slavec Z (avtor razstave, mentor). *Med medicino in literaturo* [razstava literarnih del slovenskih zdravnikov in tujih zdravnikov ob 1. Pintarjevih dnevih od 16.–17. oktobra 1994, Medicinska fakulteta]. Ljubljana, Medicinska fakulteta, 1994.

A. Dolenc, G. Hauser, M. Jezernik, Spremnje besede. V: Zupanič Slavec Z. *Družinska povezanost grofov Celjskih: identifikacijska in epigenetska raziskava njihovih lobanj = Family interlinkage of the counts of Celje: an identificational and epigenetic study on their skulls*. Ljubljana, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2002, str. 14, 18, 23.

M. Dolenc, Z. Zupanič Slavec (ur. avtor dodatnega besedila), M. Makarovič (ur., avtor dodatnega besedila), *Zagovori v slovenski ljudski medicini ter zarotitve in apokrifne molitve*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 1999.

R. Erhatic Šinik (avtor, ur.), O. Jarh (avtor, ur.), T. Jarm, R. Magjarevič, D. Miklavčič (avtor, ur.), S. Reberšek, P. Šuhel, Z. Zupanič Slavec, D. Zazula, *Biomedicinska tehnika v Sloveniji: s tehniko do zdravja*. Ljubljana, Založba FE, 2015.

J. G. Frazer, *Zlata veja. Raziskave magije in religije*. I. in II. zvezek. Ljubljana, Nova revija, 2001, str. 32–3.

F. Hribar, *Uvod v splošno in morfološko patologijo*. Ljubljana, Medicinska visoka šola, 1951.

M. Kirn, Z. Zupanič Slavec (ur.). *Iz zdravstva na Kamniškem: 1881–1940: spremljanje smrtnosti in rojevanja po matičnih knjigah*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1997.

M. Kocijančič (ur.), Z. Zupanič Slavec (ur.). Dr. Karel Petrič (1900–1944) njegov čas: zdravnik, humanist, direktor Higienskega zavoda v Ljubljani, direktor Zdravstvenega doma Kranj. 6. *Pintarjevi dnevi, zbornik referatov*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003 [razmnožen tipkopolis].

Z. Konjajev, Z. Zupanič Slavec (avtor dodatnega besedila, ur.), *Zvestoba Hipokratu: spomini in pričevanja partizanskega zdravnika dr. Luke – akademika Franca Novaka (1908–1999) = Fidelity to Hippocrates: reminiscences and testimonies of the partisan doctor dr. Luka – academician Franc Novak (1908–1999)*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete = Faculty of medicine, Institute for History of Medicine, 1999.

F. Kotnik, *Iz ljudske medicine*. V: Grafenauer I, Orel B (ur.). *Narodopisje Slovencev II*. Ljubljana, Klas, 1952.

A. Krušič Kaplja [besedilo na zavihku platnice]. V: Zupanič Slavec Z. *Z očmi zdravnice: ugledni pisci družno z medicino*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine, 1997.

F. V. Lipič, Z. Zupanič Slavec (avtor dodatnega besedila, ur.). *Topografija c.-kr. deželne glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in*

biostatike. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.

F. V. Lipič, Z. Zupanič Slavec (ur.), *Osnovne značilnosti dipsobiostatike – zlorabe alkohola oziroma na podlagi zdravniškega opazovanja nastala politično-statistična predstavitev njenih posledic, ki se odražajo na prebivalstvu in življenjski dobi*. Faksimile. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2005.

F. V. Lipič, *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.

F. V. Lipič, Z. Zupanič Slavec (ur., avtor dodatnega besedila), *Bolezni Ljubljančanov, ki jih je leta 1828 opazoval Fran Viljem Lipič, doktor medicine, poprej zdravnik ordinarij mesta Ljubljana, sedaj na univerzi v Padovi redni profesor medicinske prakse*. Faksimile. Ljubljana, Založba ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2007.

M. G. Marini, *Narrative Medicine*. Springer International Publishing Switzerland, 2016, str. 134.

S. Marks, What is Colonial about Colonial Medicine? And What has Happened to Imperialism and Health? *Soc Hist Med* 1997, 10(2), str. 205–19.

V. Möderndorfer, *Ljudska medicina pri Slovencih*. Ljubljana, SAZU, 1964.

A. Muznik, Z. Zupanič Slavec (prevajalec, avtor dodatnega besedila, ur.). *Goriško podnebje = Clima Goritiense*. Faks. izd. latinskega originala. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2000.

B. Pečar, Z. Zupanič Slavec, *Podobe zdravnikov: malo za šalo, malo zares: 140 slovenskih zdravnikov v portretni karikaturi*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher, 1999.

M. A. Plenčič, Z. Zupanič Slavec (avtor dodatnega besedila, prevajalec, ur.), *O bolezenskem kontagiju: nova ideja*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Slovensko mikrobiološko društvo, 1998.

F. Pregl, Z. Zupanič Slavec (ur., avtor dodatnega besedila). *Die quantitative organische Mikroanalyse = Kvantitativna organska mikroanaliza = Quantitative organic microanalysis: faksimilirana izdaja s spremnimi študijami = facsimilized edition with accompanying papers*. Faksimile. Ljubljana, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo = Faculty of Chemistry and Chemical Technology, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije = Scientific Society for the History of Health Culture of Slovenia 2005.

M. Ramšak, *Medicinska humanistika v Sloveniji = The medical humanities in Slovenia*. V: B. Macuh (ur.). *Za človeka gre: izzivi za znanost in izobraževanje: zbornik prispevkov z recenzijo: 6. znanstvena konferenca z mednarodno udeležbo = All about people: challenges for science and education: proceedings book with review: 6th scientific conference with international participation*. Maribor, 9.–10. 3. 2018. Maribor, Alma Mater Press, 2018, str. 258, 262.

M. Ramšak, *Zdravje in bolezen na Pohorju*. Maribor, Založba Pivec, 2017.

- F. Štolfa, Z. Zupanič Slavec, *Zdravnik in skladatelj dr. Anton Schwab: za 130-letnico rojstva*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 1999.
- T. Tomazo-Ravnik, Z. Zupanič Slavec, *Avstrijski portret črnih tonov Egon Schiele (1890–1918): razstava ob ekskurziji »Medicinski Dunaj«* ljubljanskih študentov medicine. *Isis: glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 2011, 20(6), str. 56–7.
- C. Toplak (ur.), *Splošna bolnišnica Maribor: 1799–1999*. Maribor, Splošna bolnišnica, 2001.
- M. Ustar-Latkovič, B. Latkovič (avtor, ur.), Z. Zupanič Slavec, *Sto let tradicije in naših deset let: zbornik Društva pljučnih in alergijskih bolnikov Slovenije*. Ljubljana, Društvo pljučnih in alergijskih bolnikov, 2002.
- A. M. Vrbič, Prof. dr. Zvonka Zupanič – Slavec, dr. med., dobitnica državnega priznanja Javnega sklada Republike Slovenije za dolgoletno uspešno delo pri spodbujanju in razvijanju ljubiteljskih kulturnih dejavnosti za leto 2008. *Medicinski razgledi* 2009, 48, str. 58–160.
- V. Vulikić (ur.), Z. Zupanič Slavec (ur.), *Profesor dr. Jože Rant – organizator slovenskega zobozdravstva: spominski simpozij ob stoletnici rojstva prof. dr. J. Ranta z mednarodno udeležbo*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1997.
- J. Zadavec, Z. Zupanič Slavec (ur., avtor dodatnega besedila), *Razvoj zdravstva v Prekmurju do leta 1941*. Murska Sobota, Eurotrade Print, 2000.
- J. Zadavec, Z. Zupanič Slavec (ur., avtor dodatnega besedila), *Razvoj zdravstva v Prekmurju do leta 1941*. 2. izd. Murska Sobota, Eurotrade Print, 2001.
- J. Zadavec, Z. Zupanič Slavec (ur., avtor dodatnega besedila). *Razvoj zdravstva v Prekmurju do leta 1941*. Ponatis 2. izd. Murska Sobota, Pomurska založba, 2002.
- Z. Zupanič Slavec (avtor razstave), *Kranjska gradbena dediščina: Josip Slavec: podjetnik in stavbenik (1901–1978)*, 2011.
- Z. Zupanič Slavec (ur.), *Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006) = Russkaja časovnja pod prevalom Vršič: v svjazi s 15-letnem slovensko-rossijskih vstreč (1992–2006)*. Ljubljana, Unireal, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije = Ljubljana, Unireal, Naučno občestvo istorii ohrany zdorov'ja Slovenii, 2007.
- Z. Zupanič Slavec (ur.), D. Sket (ur.), *Medicinska fakulteta v Ljubljani: ob 80-letnici ustanovitve*. Ljubljana, Medicinska fakulteta, 1999.
- Z. Zupanič Slavec (ur.), *Ars medici 2009: ob 30-letnici Kulturno-umetniškega društva Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher (1979–2009)*. Ljubljana, Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2010.
- Z. Zupanič Slavec (ur.), *Kratka predstavitev Kulturno-umetniškega društva Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher iz Ljubljane = A short introduction of the Culture and Arts Society of the University Medical Centre and Medical Faculty dr. Lojz Kraigher in Ljubljana*. Ljubljana, Kulturno-umetniško društvo Kliničnega centra in Medicinske fakultete dr. Lojz Kraigher = Culture and Arts Society of the University Medical Centre and Medical Faculty dr. Lojz Kraigher, 1997.

Z. Zupanič Slavec (ur.), *Med medicino in literaturo: ob 60-letnici predmeta Zgodovina medicine na MF v Ljubljani* [zbornik referatov]. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1995.

Z. Zupanič Slavec (ur.), *Medicinski in socialni pogledi na ljubljanski potres 1895: ob 50-letnici Inštituta za zgodovino medicine in 100-letnici bolnišnice na Zaloški cesti v Ljubljani*. Pintarjevi dnevi [tudi] Srečanje zgodovinarjev medicine Alpe-Jadran, Ljubljana, 20.–21. 4. 1995. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1995.

Z. Zupanič Slavec (zamisel in besedilo), *Elegantna masivnost in udobnost: Notranja oprema v domu družine Slavec = The elegance of massiveness and comfort: The interior of the Slavec family home* [kartice]. Fotografije: Miran Kambič; oblikovanje: Metka Žerovnik, [Kranj, 2011].

Z. Zupanič Slavec, *Alfred Šerko: (1879–1938): protagonist Medicinske fakultete v Ljubljani: odkritje doprsnega kipa ob 100-letnici Medicinske fakultete*, 16. oktober 2019, Ljubljana.

Z. Zupanič Slavec, T. Budkovič, P. Fister, G. Humar, K. Slavec, *Dosežki slovenskega gradbeništva (1918–1941) = [Slovenian civil engineering achievements (1918–1941)]: opus stavenika Josipa Slavca (1901–1978) = [the work of constructor Josip Slavec (1901–1978)]: ob 110-letnici rojstva: znanstvena in slikovna monografija*. Ljubljana, Unireal, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2011.

Z. Zupanič Slavec, M. Gorenšek Moškon, *Diagnostični center Bled (1992–2012) in dr. Milan Gorenšek (1940–2004)*. Bled, Diagnostični center, 2013.

Z. Zupanič Slavec, S. Jaunig (ur.), *Tuberculosis: (1860–1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe*. Frankfurt am Main [etc.], Peter Lang, 2011.

Z. Zupanič Slavec, S. Jaunig (ur.), *Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem, Medicina skozi čas, javno zdravstvo, farmacija = The history of healthcare and medicine in the Slovene lands. From traditional to modern healthcare; pharmacy*. Ljubljana, Slovenska matica, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2017.

Z. Zupanič Slavec, S. Jaunig (ur.), *Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem, Kirurške stroke, ginekologija in porodništvo = The history of healthcare and medicine in the Slovene lands. Surgery, gynaecology and obstetrics*. Ljubljana, Slovenska matica, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2018.

Z. Zupanič Slavec, *Medicinska zbirka se na ogled postavi: Inštitut za zgodovino medicine v čast 100-letnici Medicinske fakultete: razstava v razstavišču Centralne medicinske knjižnice UL MF (Vrazov trg 2/1) med 1. 7. in 30. 8. 2019*.

Z. Zupanič Slavec, A. Rožič, M. Arhar, *Bibliografija učnega gradiva na Medicinski fakulteti (1919–2002)*. Ljubljana, Medicinska fakulteta, Medicinski razgledi, 2003.

Z. Zupanič Slavec, K. Slavec (ur.), *Tuberkuloza: kuga 19. in 20. stoletja na Slovenskem: na primeru sanatorija Golnik 1921–1998*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Golnik, Bolnišnica, 2009.

Z. Zupanič Slavec, S. Svolfjšak (avtor, prevajalec, ur.), *Ko mrtvi žive uče: anatomija skozi čas: ob petstoletnici rojstva začetnika znanstvene anatomije Andreasa Vesaliusa (1514–1564) = When the dead teach the living: anatomy through time: in commemoration of the 500th birth anniversary of the pioneer of scientific anatomy Andreas Vesalius (1514–1564)*. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2015.

Z. Zupanič Slavec, Štolfa F. *Dr. Ivan Oražen: (1869–1921): dobrotnik Medicinske fakultete in slovenskega naroda*. Ljubljana, Medicinska fakulteta, 1998.

Z. Zupanič Slavec (intervjuvanec), Zvonka Zupanič Slavec za tradicijo in ponos slovenske medicine. *Isis, glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 2018 27(12), str. 24–8.

Z. Zupanič Slavec, *Bolnišnica Golnik – Klinični oddelek za pljučne bolezni in alergijo: ob desetletju samostojnosti 1998–2008 = University Clinic of Respiratory and Allergic Diseases Golnik: a decade of independence 1998–2008*. Golnik, Bolnišnica – KOPA, 2008.

Z. Zupanič Slavec, *Družinska povezanost grofov Celjskih: identifikacijska in epigenetska raziskava njihovih lobanj = Family interlinkage of the counts of Celje: an identificational and epigenetic study on their skulls*. Ljubljana, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2002.

Z. Zupanič Slavec, *Endemski sifilis – škrljevska bolezen na Slovenskem: razvoj in širjenje bolezni po naših krajih v prvi polovici 19. stoletja = Endemic syphilis – Skrlevo disease among Slovenians: the development and spreading of the disease in the first half of the 19th century*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2001.

Z. Zupanič Slavec, *Healthy seed – abundant crop: 110 years of health insurance amongst the Slovenian people*. Ljubljana, Health Insurance Institute of Slovenia, 1999.

Z. Zupanič Slavec, *Hiša z dušo: sedež Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije v Ljubljani = The house that has a soul: the seat of the Health Insurance Institute of Slovenia in Ljubljana*. Ljubljana, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 1999.

Z. Zupanič Slavec, *Identifikacija in identiteta lobanj, ki bi naj pripadale Celjskim grofom = Identification and identity of the skulls presumptively assigned to the counts of Celje* [PhD Thesis]. Ljubljana, 2001.

Z. Zupanič Slavec, *Iz rok v roke, iz roda v rod: Slovensko zdravniško društvo in njegovi predsedniki: ob 140-letnici ustanovitve: znanstvena monografija*. Ljubljana, Slovensko zdravniško društvo, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2001.

Z. Zupanič Slavec, *Iz slovenske zdravstvene tradicije = From Slovenian health tradition*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1998 (12 slik).

Z. Zupanič Slavec, *Javno zdravstvo 20. stoletja in njegov soustvarjalec dr. Bojan Pirc*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2007.

Z. Zupanič Slavec, *Josip Slavec: podjetnik in stavbenik (1901–1978): kranjska gradbena dediščina* [zloženska]. Fotografije: Saša Slavec, Lev Lisjak Rebolj; oblikovanje: Lev Lisjak Rebolj. Kranj, Zavod za turizem, 2011.

Z. Zupanič Slavec, *Ljubljana v kalejdoskopu: multimedijški CD s 300 fotografijami, govorjenim slovenskim, angleškim in nemškim besedilom ter glasbo = multimedia CD with 300 pictures and text in Slovene, English and German enriched with music = Multimedia-CD mit 300 Aufnahmen mit Text in slowenischer, englischer und deutscher Sprache, unterlegt mit Instrumentalaufnahmen*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture = Scientific Society for the History of Health Culture of Slovenia =

Wissenschaftsverein für die Geschichte der Gesundheitskultur Sloweniens, 2004. 1 el. optični disk (CD-ROM).

Z. Zupanič Slavec, *New method of identifying family related skulls: forensic medicine, anthropology, epigenetics*. Wien, New York, Springer, 2004.

Z. Zupanič Slavec, O knjigi. V: Z. Zupanič Slavec (ur.), *Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006) = Russkaja časovnja pod perevalom Vršič: v svazi s 15-letnem slovensko-rossijskih vstreč (1992–2006)*. Ljubljana, Unireal, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije = Ljubljana, Unireal, Naučno občestvo istorii ohrany zdorov'ja Slovenii, 2007.

Z. Zupanič Slavec, Obrazi patografije: znani oblastniki, njihove bolezni in zdravniki. V: Z. Zupanič Slavec (ur.), Bankl H. *Bolni Habsburžani: bolezni in počutje vladarske rodbine*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2004, str. 147–60.

Z. Zupanič Slavec, Pomniki medicinske preteklosti na Slovenskem: 1. del in 2. del. *Isis: glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 2016, 25(6), str. 77–83; 2016, 25(7), str. 67–72.

Zupanič Slavec Z. Pot do boljšega in daljšega življenja. Spremna beseda avtorice. V: Z. Zupanič Slavec, *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005, str. 13–4.

Z. Zupanič Slavec, *Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Društvo Mohorjeva družba, 2012.

Z. Zupanič Slavec, *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana, Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005.

Z. Zupanič Slavec, *Razvoj slovenske kirurgije srca: ob 50-letnici prve operacije na odprtem srcu (1958–2008) = Development of Slovenian heart surgery: the 50th anniversary of the first open-heart surgery (1958–2008)*. Ljubljana, Klinični oddelek za kirurgijo srca in ožilja Univerzitetnega kliničnega centra = Department of Cardiovascular Surgery, University Medical Centre Ljubljana, 2008.

Z. Zupanič Slavec, Ruska kapelica – rodovom v spomin in opomin. Vršiška cesta in ruski vojni ujetniki (1915–1917). V: Zupanič Slavec Z (ur.), *Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006) = Russkaja časovnja pod perevalom Vršič: v svazi s 15-letnem slovensko-rossijskih vstreč (1992–2006)*. Ljubljana, Unireal, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije = Ljubljana, Unireal, Naučno občestvo istorii ohrany zdorov'ja Slovenii, 2007.

Z. Zupanič Slavec, Slikarska ikona Frida Kahlo (1909 [!] –1954). *Isis: glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 2011, 20(1), str. 33–5.

Z. Zupanič Slavec, *Škrljevska bolezen na Slovenskem: razvoj in širjenje bolezni v naših krajih* [MA Thesis]. Ljubljana, 1992.

Z. Zupanič Slavec, *The Skrljevo disease – endemic syphilis in the Slovene lands: development and spread of the disease in this region during the first half of the 19th century*. Klagenfurt, Ljubljana, Wien, Mohorjeva = Hermagoras, 2005.

Z. Zupanič Slavec, *Z očmi zdravnice: ugledni pisci družno z medicino*. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 1997, str. 121.

Z. Zupanič Slavec, *Zdrava setev – plodna žetev: ob 110-letnici zdravstvenega zavarovanja pri Slovencih*. Ljubljana, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 1999.

Z. Zupanič Slavec, *Zdravniki pisatelji – patografi svojih varovancev = Doctors-writers – pathographists of their protegees (patients)*. V: Z. Zupanič Slavec (ur.). *Patografija: vpliv bolezni na življenje in delo znamenitih osebnosti: Pathography – Influence of the disease upon life and work of the famous persons*. Sedmi Pintarjevi dnevi, mednarodno strokovno srečanje zgodovinarjev medicine ob 70-letnici predavanj zgodovine medicine na Medicinski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana, 18. in 19. 11. 2004 [zbornik povzetkov = abstract book]. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2004, str. 46–7.

Z. Zupanič Slavec, *Zgodovina radiologije in Inštituta za radiologijo Univerzitetnega kliničnega centra Ljubljana (1923–2013) = A history of radiology and the Institute of Radiology of the Ljubljana University Medical Center (1923–2013)*. Ljubljana, Združenje radiologov Slovenije – Zveza društev SZD, Celje, Društvo Mohorjeva družba, 2014.

Z. Zupanič Slavec, et al. *Rojstvo = Birth: čudež življenja v medicini, fotografiji in poeziji = miracle of life through medicine, photography and poetry: znanstvena in umetniška monografija*. Ljubljana, Ginekološka klinika Univerzitetnega kliničnega centra; [Celje], Celjska Mohorjeva družba, 2011.

Z. Zupanič Slavec, S. Jaunig (ur.). *Tuberculosis: (1860–1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe*. Frankfurt am Main [etc.], Peter Lang, 2011.

Z. Zupanič Slavec, *Razvoj zdravstvenega zavarovanja pri Slovencih: 1889–2019*. Ljubljana, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 2019.

Z. Zupanič Slavec, Ksenija Slavec (ur.). *Tuberkuloza: kuga 19. in 20. stoletja na Slovenskem: na primeru sanatorija Golnik 1921–1998*. Ljubljana, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Golnik, Bolnišnica, 2009.

Z. Zupanič Slavec, S. Svobljak (avtor, prevajalec, ur.). *Ko mrtvi žive uče: anatomija skozi čas: ob petstoletnici rojstva začetnika znanstvene anatomije Andreasa Vesaliusa (1514–1564) = When the dead teach the living: anatomy through time: in commemoration of the 500th birth anniversary of the pioneer of scientific anatomy Andreas Vesalius (1514–1564)*. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2015.

Ustni viri

Ustna pričevanja Zvonke Zupanič Slavec 14. 1. 2018, 12. 11. 2018, 20. 11. 2018, 21. 11. 2018, 4. 1. 2019, 6. 1. 2019 in 15. 1. 2019.

Drugi viri

www.cobiss.si [Oktober 2019].

www.sicris.si [Oktober 2019].

THE SCIENTIFIC OPUS OF A MEDICAL DOCTOR, MEDICAL HISTORIAN AND MEDICAL HUMANIST, PROFESSOR ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC, PHD

Summary

Zvonka Zupanič Slavec, PhD, is an unbeatable and an unreachable ideal of a scientist in the field of history of medicine and medical humanities, who with devotion, hard work and flexibility follows her inner motivation and the need to preserve and present the Slovene medical and health heritage as widely as possible. Her deep knowledge and numerous talents are highly praised in the local and international milieu also outside medicine, in scientific fields of history, ethnology, art history, music, architecture, and arts. Her work contributes to the wider cultural implementation of principles of the Slovene medical occupation and it strengthens the humanistic and general humanitarian values.

Zvonka Zupanič Slavec has for decades been active also in the cultural field with the emphasis on the humanisation of health services in the broadest sense of the word, where she is also active as a volunteer. Her humanitarian work is a part of her mission and something she identifies herself with. She is aware of the therapeutic power of a word and transforms this knowledge not only in her everyday life but also or mostly in her pedagogical and public work.

WISSENSCHAFTLICHES OPUS VON ÄRZTIN, MEDIZIN-HISTORIKERIN UND MEDIZINISCHER HUMANISTIN, PROF. DR. ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Zusammenfassung

Prof. Dr. Zvonka Zupanič Slavec stellt mit ihrem wissenschaftlich-fachlichem Opus im Bereich der Medizingeschichte und des medizinischen Humanismus ein unübertreffliches und unerreichbares Ideal einer Wissenschaftlerin dar, die sich mit Hingabe, harter Arbeit und doch flexibel ihrer inneren Motivation und innerem Wunsch für die Erhaltung und Verbreitung des slowenischen medizinischen Erbes einsetzt. Ihr vertieftes Wissen und zahlreiche Talente werden in der lokalen und internationalen Umgebung hochgeschätzt, und das auch über Medizin hinaus in wissenschaftlichen Bereichen der Geschichte, Ethnologie, Kunstgeschichte, Musik, Architektur und Kunst. Mit ihrer Arbeit unterstützt sie die breitere kulturelle Etablierung von Prinzipien des ärztlichen Berufes und fördert humanistische und allgemein humanitäre Werte.

Zvonka Zupanič Slavec ist schon Jahrzehnte lang auch im kulturell-künstlerischen Bereich tätig und sorgt für die Humanisation des Gesundheitswesens im breitesten Sinne des Wortes, wo sie auch als Freiwillige tätig ist. Ihre humanitäre Arbeit ist Teil ihrer Berufung, ist etwas, womit sie sich identifiziert. Sie ist sich der therapeutischen Kraft des Wortes bewusst und das setzt sie nicht nur in ihrem Alltag, sondern auch, oder vor allem, in ihrer pädagogischen Tätigkeit und in der Öffentlichkeitsarbeit ein.